

DOI: 10.4467/2391-890XPAH.22.011.17223

Zbigniew Bereszyński
(badacz niezależny, Opole)
dr hab., zbereszynski@wp.pl
ORCID iD: 0000-0001-9761-8701

Przemysł mineralnych materiałów budowlanych w latach 1971–1981. Boom inwestycyjny, zjawiska kryzysowe i narodziny „Solidarności”

W 1971 r. nowe kierownictwo Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej na czele z Edwardem Gierkiem jako I sekretarzem Komitetu Centralnego PZPR doprowadziło do wdrożenia nowej strategii gospodarczej, określanej jako strategia dynamicznego rozwoju. Strategia ta przewidywała w szczególności szybki wzrost potencjału przemysłowego kraju w połączeniu z wyraźną poprawą materialnych warunków życia społeczeństwa. Na obradującym od 6 do 11 grudnia 1971 r. VI Zjeździe PZPR oficjalnie przyjęto program „dynamicznego rozwoju” i „dalszego budownictwa socjalizmu w Polsce”¹. Zgodnie z nim w latach 1971–1975 dochód narodowy wytworzony miał wzrosnąć o około 38–39%. Tak duży przyrost dochodu zamierzano uzyskać w wyniku wzrostu produkcji przemysłowej o 48–50% oraz produkcji rolnej o 18–21%. W rezultacie miała wzrosnąć średnia płaca realna na poziomie zakładanym w postanowieniach podjętych w lutym 1971 r. na VIII Plenum KC PZPR².

Strategia ta miała wyprowadzić Polskę z bardzo niebezpiecznej dla ówczesnych władz sytuacji, jaka zaistniała na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. Realizowana wcześniej (przez ekipę Władysława Gomułki) polityka gospodarcza doprowadziła do wyraźnej stagnacji spo-

¹ P. Sasanka, *Czerwiec 1976. Geneza – przebieg – konsekwencje*, Warszawa 2017, s. 33.

² Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), akta Komitetu Wojewódzkiego PZPR (dalej: KW PZPR) w Opolu, 366, Pismo do przewodniczącego Komisji Planowania przy Radzie Ministrów – Załącznik nr 9 do Protokołu nr 6/72 z posiedzenia Egzekutywy KW [PZPR] w Opolu, odbytego w dniu 16 marca 1972 r. Zob. J. Kaliński, Z. Landau, *Gospodarka Polski w XX wieku*, wyd. 2 zm., Warszawa 2003, s. 298.

łeczno-ekonomicznej, co w szczególnie dotkliwy sposób odbijało się na materialnych warunkach egzystencji obywateli. Podjęta w grudniu 1970 r. próba uzdrowienia sytuacji gospodarczej przez drastyczną podwyżkę cen wielu artykułów konsumpcyjnych – i przerzucenie w ten sposób ciężaru zmian na społeczeństwo – spowodowała wielką falę protestów społecznych, której kulminacyjnym i najbardziej dramatycznym aktem była rewolta robotnicza na Wybrzeżu. Nowe władze, zmuszone ostatecznie do odwołania grudniowej podwyżki cen, podeszły do sprawy inaczej. Planowane zmiany w życiu gospodarczym, obejmujące wdrożenie wielu nowych przedsięwzięć inwestycyjnych, miały iść w parze z odczuwalną poprawą warunków życia obywateli, co zapewniłoby pożądaną spójność społeczną w Polsce. Związane z tym koszty zamierzano pokryć w głównej mierze z pożyczek zaciąganych za granicą. Pożyczki te miały być spłacane ze środków pozyskiwanych ze sprzedaży produkcji przemysłowej, szybko rozwijającej się dzięki planowanym inwestycjom.

Realizacja nowej polityki gospodarczej przebiegała dość pomyślnie w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych. Wdrożono wówczas wiele nowych inwestycji, a materialne warunki życia społeczeństwa uległy wyraźnej poprawie. Połowa dekady przyniosła jednak ewidentne załamanie się strategii dynamicznego rozwoju, a u schyłku dekady początkowe sukcesy gospodarcze ustąpiły miejsca głębokiemu kryzysowi. Latem 1980 r. zaowocował on falą strajków w całym kraju. W ślad za tym doszło do narodzin „Solidarności” jako siły wyrażającej nadzieje i oczekiwania ogromnej większości polskiego świata pracy. Ambitna strategia gospodarcza ekipy gierkowskiej poniosła zasadniczo fiasko, ale w ostatecznym rozrachunku – wbrew intencjom jej autorów – stała się czynnikiem wyzwalającym proces rewolucyjnych przemian w życiu społeczno-politycznym kraju.

Rozwój sytuacji społeczno-gospodarczej w Polsce w dekadzie poprzedzającej narodziny „Solidarności”, ze szczególnym uwzględnieniem genezy zaistniałego wówczas kryzysu, był już przedmiotem licznych publikacji naukowych, poruszających rozmaite wątki tematyczne: od zjawisk i mechanizmów o znaczeniu ogólnokrajowym³ po różne wątki o charakterze lokalnym czy

³ Na przykład J. Kaliński, *Zewnętrzne uwarunkowania sytuacji gospodarczej Polski w latach 1971–1975* [w:] *Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej. PRL w latach 1970–1975*, pod red. M. Bukwały i D. Iwaneczki, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 166–183; M. Krajewski, *Historia gospodarcza Polski do 1989 roku. Zarys problematyki*, Włocławek 2000; K. Lesiakowski, *Niedocenione ostrzeżenia. Aparat kontroli państwowej wobec gierkowskiej modernizacji Polski w latach 1971–1975* [w:] *Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej. PRL w latach 1970–1975*, pod red. M. Bukwały i D. Iwaneczki, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 183–202; A. Müller, *Przyspieszony wzrost gospodarczy w latach 1971–1975 a proporcje wzrostu w trzydziestoleciu 1950–1980* [w:] *U źródeł polskiego kryzysu. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarczego Polski w latach osiemdziesiątych*, pod red. A. Müllera, Warszawa 1985, s. 98–221; A. Zawistowski, *Wołanie o kartki. Reglamentacja*

środowiskowym⁴. Do wyjątków należą jednak publikacje poświęcone rozwojowi sytuacji w poszczególnych działach gospodarki⁵. Warto byłoby pokusić się o stopniową zmianę tego stanu rzeczy przez systematyczne opracowywanie społeczno-gospodarczej historii lat 1971–1981 w odniesieniu do rozmaitych działów i branż. Są po temu co najmniej dwa powody. Po pierwsze – dokładniejsze poznanie społeczno-gospodarczych dziejów tego okresu może mieć istotne znaczenie dla zrozumienia genezy i mechanizmu przemian społeczno-politycznych zapoczątkowanych w Polsce w 1980 r., a także dla głębszego zrozumienia naszej aktualnej rzeczywistości społecznej, w znacznej mierze uzależnionej od uwarunkowań wytworzonych w tamtym czasie. Po drugie – każdy dział i każda branża zasługują na indywidualne traktowanie

jako požądane przez społeczeństwo rozwiązanie problemów z równowagą w handlu wewnętrznym w latach 1976–1980 [w:] PRL na pochylni (1976–1980), pod red. M. Bukwały i D. Iwaneczki, Rzeszów 2017, s. 446–461.

⁴ Na przykład Z. Bereszyński, *Pod znakiem „dynamicznego rozwoju”. Strategia gospodarcza PZPR po Grudniu '70 i jej realizacja na przykładzie województwa opolskiego – od optymistycznych prognoz i deklaracji po pierwsze oznaki kryzysu*, „Studia Śląskie” 2016, t. 78, s. 65–100; tenże, *Pod znakiem „dynamicznego rozwoju”. Strategia gospodarcza PZPR po Grudniu '70 i jej realizacja na przykładzie województwa opolskiego, cz. 2: Załamanie strategii gospodarczej PZPR i Czerwiec '76 w województwie opolskim*, „Studia Śląskie” 2017, t. 81, s. 113–152; tenże, *Pod znakiem dynamicznego rozwoju. Strategia gospodarcza PZPR po Grudniu '70 i jej realizacja na przykładzie województwa opolskiego, cz. 3: Od prób korekty („manewr gospodarczy”) do otwartego kryzysu. Sytuacja społeczno-gospodarcza w województwie opolskim pomiędzy Czerwcem '76 a Sierpniem '80*, „Studia Śląskie” 2019, t. 85, s. 115–151; tenże, *Boom inwestycyjny jako bariera rozwoju gospodarczego. Paradoksy historii gospodarczej PRL na przykładzie województwa opolskiego w latach 1971–1980 [w:] Meandry modernizacji*, pod red. D. Bazuń, R. Domkego i M. Kwiatkowskiego, Toruń 2020, s. 148–159; A. Kazański, *Na pochylniach statki czekają w kolejce do zwodowania. Sukces czy porażka? Analiza relacji międzyludzkich i produkcyjnych w Stoczni Gdańskiej im. Lenina w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX w.* [w:] PRL na pochylni (1976–1980), pod red. M. Bukwały i D. Iwaneczki, Rzeszów 2017, s. 500–515; D. Keller, *Monopol, nowoczesność, skansen? PKP w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX w. – przyczynek [w:] Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej. PRL w latach 1970–1975*, pod red. M. Bukwały i D. Iwaneczki, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 254–275; R. Klementowski, *Jak Polska powiatowa „rosła w siłę, a ludziom żyło się dostatniej”. Zarys problematyki na przykładzie powiatu Lwówek Śląski w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych [w:] tamże*, s. 240–253; B. Tracz, *„Zabezpieczyły stały wzrost stopy życiowej ludzi pracy”. Z problemów życia codziennego mieszkańców województwa katowickiego w pierwszej połowie dekady lat siedemdziesiątych XX wieku [w:] tamże*, s. 218–239.

⁵ Na przykład A. Woś, *Rolnictwo polskie na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych [w:] U źródeł polskiego kryzysu. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarczego Polski w latach osiemdziesiątych*, pod red. A. Müllera, Warszawa 1985, s. 306–346; Z. Bereszyński, *Kolej i zjawiska kryzysowe w gospodarce PRL na przykładzie województwa opolskiego [w:] A jednak kolej. Historyczne i współczesne uwarunkowania rozwoju transportu*, pod red. T. Przerwy, D. Kellera i B. Kruka, Lubin 2019, s. 114–120; tenże, *Zanim powstała „Solidarność”. Akcje protestacyjne i inne przejawy niezadowolenia w środowiskach kolejarskich jako wyraz reakcji społecznej na problemy gospodarcze PRL w latach 70. XX wieku – w świetle materiałów operacyjnych Służby Bezpieczeństwa [w:] A jednak kolej! II: Kolej wobec kryzysów*, pod red. T. Przerwy, D. Kellera i B. Kruka, Lublin–Opole 2020, s. 67–74.

z racji swojej niepowtarzalnej specyfiki. Rozwój sytuacji w poszczególnych przypadkach kształtował się bowiem bardzo różnie.

Tematem tego artykułu jest rozwój sytuacji w przemyśle mineralnych materiałów budowlanych w okresie od wdrożenia strategii dynamicznego rozwoju po pierwsze miesiące działalności struktur „Solidarności”. Za wyborem tej branży przemawia m.in. okoliczność, że należała ona do tych gałęzi gospodarki, które w największym stopniu skorzystały z zapoczątkowanej w 1971 r. ambitnej polityki proinwestycyjnej. Z drugiej strony na przykładzie tej branży można dobrze zilustrować również przejawy i społeczne konsekwencje załamania się tej polityki w drugiej połowie lat siedemdziesiątych. Nie bez znaczenia jest także wyjątkowo dobry (na tle innych gałęzi gospodarki) stan zachowania dokumentacji obrazującej działalność branżowych struktur „Solidarności” w latach 1980–1981⁶. Celem artykułu jest pokazanie na przykładzie konkretnej gałęzi przemysłu, jak zmiany gospodarcze narzucone odgórnie w 1971 r. przyczyniły się do zmian społeczno-politycznych zapoczątkowanych oddolnie w 1980 r.

Narodziny i działalność „Solidarności” w zakładach przemysłu mineralnych materiałów budowlanych były już tematem różnych publikacji naukowych. To samo dotyczy niektórych wątków historii społeczno-gospodarczej tej branży w latach 1971–1981⁷. Brakowało jednak dotąd opracowania ukazującego w sposób systematyczny całościowo problematyki związanej zarówno z narodzinami branżowych struktur „Solidarności”, jak i z wcześniejszym rozwojem sytuacji społeczno-gospodarczej w tym środowisku zawodowym. Prezentowany tu tekst ze względu na skromne rozmiary nie wyczerpuje oczywiście tej złożonej tematyki. Może jednak być punktem wyjścia do dalszych badań w tym zakresie.

⁶ W latach 1982–1989, po wprowadzeniu stanu wojennego, dokumentacja została szczęśliwie przechowana w ukryciu przez Krzysztofa Borkowskiego, przewodniczącego Sekcji Ogólnopolskiej Przemysłu Cementowo-Wapienniczego i Gipsowego Niezależnego Samorządowego Związku Zawodowego „Solidarność”.

⁷ Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” w Zakładach Cementowo-Wapienniczych „Górażdze” w Choruli w latach 1980–1989* [w:] *Ogniwa zakładowe i sekcje branżowe NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, pod red. Ł. Sołtysika i G. Waligóry, Wrocław-Warszawa 2018, s. 71–116; tenże, *Sekcja Ogólnopolska Pracowników Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego NSZZ „Solidarność”* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 3, Warszawa 2019, red. zbiorowa, s. 516–518; tenże, *Niezależne Samorządne Związki Zawodowe „Solidarność” w zakładach branży cementowo-wapienniczogipsowej w latach 1980–1989/1990* [w:] *Od nadziei do niepodległości. NSZZ „Solidarność” 1980–1989/90*, pod red. Ł. Sołtysika i G. Waligóry, Wrocław-Warszawa 2021, s. 135–180; tenże, *Rozwój i zjawiska kryzysowe w gospodarce polskiej w ostatnim dwudziestolecu PRL na przykładzie Łódzkiego Kombinat Cementowo Wapienniczego „Warta” w Działoszynie* [w:] *Blisko i daleko. VI Sympozjum Regionalistów – Praszka 2021*, pod red. Z. Włodarczyka, Wieluń 2022, s. 135–145.

Pod znakiem dynamicznego rozwoju

Strategia dynamicznego rozwoju zaowocowała pozytywnymi zmianami również w przemyśle mineralnych materiałów budowlanych, obejmującym głównie branże cementową, wapienniczą i gipsową, ale także wiele drobniejszych gałęzi gospodarki, jak np. przemysł izolacji budowlanej, przemysł ceramiki budowlanej i przemysł betonów. W latach siedemdziesiątych XX w. przemysł ten został znacznie rozwinięty i unowocześniony. Wiązało się to z budową wielu nowych zakładów i dokonywaną równolegle likwidacją niektórych zakładów opartych na przestarzałych rozwiązaniach technologicznych.

Już w 1971 r. zapadła decyzja o budowie dwóch nowych cementowni: „Małogoszcz” w Małogoszczu w ówczesnym województwie kieleckim oraz „Warta II” w Trębaczewie koło Działoszyna w ówczesnym województwie łódzkim. Pierwsza z nich została wyposażona w maszyny i urządzenia z NRD, a druga – w maszyny i urządzenia produkcji sowieckiej⁸. W 1972 r. uruchomiono nową Cementownię „Kujawy” w Bielawach-Piechcinie w ówczesnym województwie bydgoskim, rozpoczęto budowę Cementowni „Strzelce Opolskie” w Rozmierce, a także przystąpiono do rozbudowy cementowni „Chełm II” w Chełmie oraz Cementowni „Rudniki” w Rudnikach koło Częstochowy. W następnym roku rozpoczęła pracę budowana już od 1970 r. Cementownia „Nowiny II” w Sitkówce koło Kielc, a w województwie opolskim ruszyła budowa Cementowni „Górażdze” w Choruli⁹. W 1974 r. rozpoczęto budowę Cementowni „Ożarów” w ówczesnym województwie kieleckim (od następnego roku w granicach nowo utworzonego województwa tarnobrzeskiego)¹⁰.

Działalność produkcyjną branży unowocześniano, wprowadzając suchą metodę produkcji klinkieru w miejsce znacznie bardziej energochłonnej metody mokrej. Rozwiązanie takie zastosowano w nowo zbudowanych na licencji duńskiej cementowniach „Górażdze” i „Ożarów”, reprezentujących najwyższy poziom światowy. Niestety brakowało konsekwencji w tym zakresie i np. w nowej cementowni „Strzelce Opolskie”, zbudowanej na licencji sowieckiej, zastosowano metodę mokrą, co negatywnie zaciążyło na późniejszych losach tego zakładu. W wielu zakładach nadal pracowały urządzenia przestarzałe technicznie o dziesięć do piętnastu lat bądź w podobnym stopniu zestarzałe fizycznie¹¹.

⁸ L. Zachuta, *Historia Przemysłu Cementowego 1857–2000*, Kraków 2004, s. 467–473; Z. Nąckiewicz, *Historia Cementowni „Warta” w Działoszynie (lata 1966–1980)*, cz. II, „Nasza Warta” 2007, nr 3, s. 24–25.

⁹ L. Zachuta, *Historia...*, s. 477–479, 482–485, 495–496, 522–523, 527–538, 693–694, 726. K. Turwid, *Owacje i frustracje. Opolskie budowanie 1945–2005*, Opole 2006, s. 44.

¹⁰ L. Zachuta, *Historia...*, s. 509–512, 520.

¹¹ Tamże, s. 551; Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), Komitet Wojewódzki PZPR w Opolu (dalej: KW PZPR w Opolu), 1653, Raport o stanie województwa opolskiego,

Ilustr. 1. Cementownia „Góraźdże” w Choruli – widok ogólny z sąsiedniej Malni
fot. Zbigniew Bereszyński

Ilustr. 2. Cementownia „Góraźdże” w Choruli
fot. Zbigniew Bereszyński

s. 3-4. W latach 2001-2004 instalacje cementowni „Strzelce Opolskie” zostały zlikwidowane w związku z niemożnością przestawienia produkcji na metodę suchą. Informacja ustna Tadeusza Ryśnika z 7 lutego 2015 r.

W latach 1978–1979 zamknięto stare cementownie „Bolko” i „Piast” w Opolu, będące przez wiele lat źródłem zapylenia, bardzo uciążliwego dla mieszkańców miasta. Było to możliwe dzięki uruchomieniu nowych cementowni w rejonie Strzelec Opolskich i Choruli¹².

Lata siedemdziesiąte przyniosły także generalną reorganizację całej branży przemysłu mineralnego materiałów budowlanych. Z początkiem 1974 r. dokonano instytucjonalnego zespolenia przemysłu cementowego z przemysłem wapienniczym i gipsowym. Przez połączenie Zjednoczenia Przemysłu Cementowego ze Zjednoczeniem Przemysłu Wapienniczego i Gipsowego utworzono wówczas Zjednoczenie Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego z siedzibą w Sosnowcu (dalej: ZPCWiG). W ramach reorganizacji i scalania branży utworzono szereg kombinatów oraz przedsiębiorstw wielozakładowych. W 1980 r. sosnowieckiemu ZPCWiG podlegało łącznie dziewięć kombinatów, obejmujących razem pięćdziesiąt sześć przedsiębiorstw w całym kraju, oraz pięć jednostek specjalistycznych o charakterze pomocniczym. Były to w szczególności: Kombinat Cementowo-Wapienniczy „Kujawy” w Bielawach-Piechcinie, Kombinat Cementowo-Wapienniczy „Warta” w Działoszynie, Krakowski Kombinat Cementowo-Wapienniczy w Krakowie, Śląski Kombinat Cementowo-Wapienniczy w Ogrodzieńcu w ówczesnym województwie katowickim, Kielecki Kombinat Cementowo-Wapienniczy w Sitkowie, Opolski Kombinat Cementowo-Wapienniczy w Strzelcach Opolskich, Kombinat Cementowy „Chełm” w Chełmie, Kombinat Cementowy „Przyjaźń” w Wierzbicy, Kombinat Gipsowo-Kredowy „Gacki” w Gackach w ówczesnym województwie kieleckim, Kombinat Remontowo-Budowlany Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego w Wierzbicy w ówczesnym województwie radomskim, Zakłady Cementowo-Wapiennicze (dalej: ZCW) „Góraźdze” w Choruli, ZCW „Rudniki” w Rudnikach oraz ZCW w Wojcieszowie w ówczesnym województwie legnickim. Naukowo-badawcze zaplecze branży stanowił Instytut Przemysłu Wiązujących Materiałów Budowlanych w Opolu z oddziałem w Krakowie¹³.

W początkach 1980 r. przemysł mineralnych materiałów budowlanych zatrudniał łącznie 179 700 osób, w tym 172 600 osób zatrudnionych w pań-

¹² APO, KW PZPR w Opolu, 38 [Referat wygłoszony przez I sekretarza KW PZPR, Andrzeja Żabińskiego, na XVI Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej PZPR w Opolu, 21 stycznia 1978 r.], s. 71–72; APO, KW PZPR w Opolu, 612, Projekt uchwały [Egzekutywy KW PZPR w Opolu], 24 listopada 1977 r., s. 69.

¹³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Katowicach (dalej: AIPN Ka), 030/210/1, Plan operacyjnego zabezpieczenia do sprawy obiektywnej krypt. „Cement”, nr 33 691, 1980 r., s. 14; tamże, Meldunek operacyjny, 10 sierpnia 1984 r., s. 173 (pdf); L. Zachuta, *Historia...*, s. 501–503, 509, 554–556, 694; *Historia*, <http://www.dolaninidy.com.pl/pl/historia.html> (dostęp: 21 stycznia 2016 r.); Z. Naćkiewicz, *Historia...*, s. 24.

stwowych zakładach przemysłowych¹⁴. W następnym roku łączna liczba zatrudnionych wynosiła 176 300. Działały wówczas w szczególności dwadzieścia dwie cementownie, zatrudniające łącznie około 23 800 pracowników¹⁵.

Pierwszą połowę lat siedemdziesiątych można generalnie ocenić jako bardzo dobry okres w historii polskiego przemysłu mineralnych materiałów budowlanych. Branża ta została wówczas w znacznym stopniu rozwinięta i unowocześniona, a jej działalność stała się mniej uciążliwa dla lokalnych środowisk społecznych.

Początki kryzysu. Niepokoje społeczne w zakładach pracy

Połowa lat siedemdziesiątych przyniosła jednak zahamowanie tempa inwestycji. Skala planowanych i częściowo już realizowanych przedsięwzięć inwestycyjnych okazała się zbyt wielka w stosunku do możliwości ich sfinansowania ze źródeł krajowych i zagranicznych. Sytuację pogorszyła dodatkowo zmiana koniunktury gospodarczej na świecie, związana w głównej mierze z drastycznym wzrostem cen ropy naftowej po wojnie izraelsko-arabskiej w październiku 1973 r. W warunkach kryzysu energetycznego i związanej z nim recesji gospodarczej na Zachodzie kredyty zagraniczne, odgrywające szczególnie ważną rolę zwłaszcza w finansowaniu wielkich przedsięwzięć inwestycyjnych, stały się znacznie droższe i trudniej dostępne niż w początkach lat siedemdziesiątych XX w., gdy zaczynało realizować strategię dynamicznego rozwoju. Na domiar złego trzeba już było spłacać zaciągnięte wcześniej kredyty. Aby wywiązać się z tych zobowiązań, zaciągano kolejne kredyty, już na znacznie mniej korzystnych warunkach, i w ten sposób Polska stopniowo wpadła w swoistą „pułapkę” zadłużenia¹⁶.

Z czasem zaczęło brakować funduszy, materiałów i innych środków niezbędnych do realizacji zaplanowanych wcześniej przedsięwzięć. Załamywała się równowaga rynkowa: podaż towarów i usług nie dorównywała popytowi, związanemu z nadmierną emisją pieniądza. Podjęta w czerwcu 1976 r. próba opanowania sytuacji w tej dziedzinie kolejną podwyżką cen zakończyła się fiaskiem – władze państwowe musiały dać za wygraną w obliczu protestów robotniczych¹⁷. W związku z tym rodziła się konieczność przeznaczenia większych środków na przedsięwzięcia służące zaspokojeniu potrzeb konsumpcyjnych społeczeństwa ze szkodą dla inwestycji w sferze produk-

¹⁴ *Rocznik statystyczny 1981*, Warszawa 1982, s. 262.

¹⁵ Tamże, s. 183.

¹⁶ Por. J. Kaliński, *Zewnętrzne uwarunkowania...*, s. 166–183; A. Krajewski, *Polska Gierka – bilans „Złotej dekady”*, http://zaprasza.net/a_y.php?article_id=2493 (dostęp: 21 stycznia 2021 r.).

¹⁷ P. Sasanka, *Czerwiec...*, s. 166–261, 416–417.

cyjnej. W 1976 r. władze PRL były zmuszone zastosować tzw. manewr gospodarczy polegający w szczególności na skróceniu frontu inwestycyjnego (tj. ograniczeniu liczby inwestycji) i zmianie kierunków inwestowania¹⁸.

Z niektórych przedsięwzięć inwestycyjnych zrezygnowano całkowicie, inne realizowano z dużym opóźnieniem. Na przykład jeszcze w latach 1982–1983 trwała budowa portu na Odrze w Choruli, mającego obsługiwać otwartą uroczyście w 1977 r. cementownię „Góraźdże”¹⁹. Już w latach 1975–1977 stopniowo zmniejszono nakłady inwestycyjne na budowę cementowni „Przyjaźń II” w Wierzbicy koło Radomia: odpowiednio o 30, 70 i 90 procent w kolejnych latach²⁰. W 1979 r. budowę przerwano, a w lutym 1981 r. zapadła decyzja o ostatecznym zaniechaniu inwestycji. Przesądziła o tym w szczególności energochłonność mokrej metody produkcji klinkieru, jaka miała być zastosowana w tym obiekcie, wznoszonym na licencji sowieckiej²¹. Od 1977 r. Cementownia „Warszawa” co roku bezskutecznie starała się o przydzielenie środków inwestycyjnych na zainstalowanie zakupionych już przez nią nowych elektrofiltrów²².

W latach 1976–1977 ZPCWiG, realizując dyspozycje wydane na szczeblu rządowym, wymuszało na podległych jednostkach wprowadzanie kontenerów elastycznych do załadunku cementu. Już pod koniec 1976 r. okazało się jednak, że brakuje środków finansowych na tworzenie stałych stanowisk do napełniania kontenerów materiałami sypkimi i zadanie to nie znalazło

¹⁸ G. Kołodko, *Polska w świecie inflacji*, Warszawa 1987, s. 184–185; M. Krajewski, *Historia...*, s. 503–504; M. Bałtowski, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, Warszawa 2009, s. 242–243.

¹⁹ APO, KW PZPR, 443, Informacja o wynikach kontroli w zakresie zabezpieczenia inwestycji wstrzymanych na terenie województwa opolskiego, 30 czerwca 1982 r., k. 51–52; L. Zachuta, *Historia...*, s. 694; *150 lat cementu w Polsce*, pod red. T. Kudyby, Kraków 2007, s. 33; *Historia*, <http://www.gorazdze.pl/pl/historia> (dostęp: 21 stycznia 2021 r.); *Historia Grupy*, http://www.heidelbergcement.com/pl/pl/country/o_nas/historia/index.htm (dostęp: 21 stycznia 2021 r.).

²⁰ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Delegatura w Radomiu (dalej: AIPN Ra), 08/154, Orzeczenie arbitrażowe (odpis), 14 czerwca 1977 r., s. 47.

²¹ AIPN Ra, 08/654, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III „A” KW MO w Radomiu do naczelnika Wydziału III „A” KW MO w Krakowie, 1 października 1979 r., s. 290–291; tamże, Pismo naczelnika Wydziału III „A” KW MO w Tarnobrzegu do naczelnika Wydziału III „A” KW MO w Radomiu, 2 listopada 1979 r., s. 303; tamże, Pismo pierwszego zastępcy ministra budownictwa i przemysłu materiałów budowlanych do generalnego dyrektora ZPCWiG, 26 lutego 1981 r., s. 457; tamże, Wyciąg z informacji nr 4/81 od TW ps. „Janusz” z 21 maja 1981 r., s. 460; tamże, Zarządzenie nr 1/81 dyrektora Cementowni „Przyjaźń II” w bud[owie] z 4 maja 1981 r. w sprawie przejęcia budowy od PBGUP „Budopol” Kielce, s. 461; tamże, Pismo dyrektora Cementowni „Przyjaźń II” w budowie do Departamentu Ekonomiki i Finansów Ministerstwa Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych, 30 maja 1981 r., s. 462. Por. L. Zachuta, *Historia...*, s. 552.

²² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 0999/262, Notatka służbowa, 24 lipca 1984 r., s. 117–118; tamże, Informacja dot. składowanych w Cementowni „Warszawa” urządzeń elektrofiltrów młynów cementu i suszarń żużla, 10 września 1984 r., s. 129–131.

się w planie inwestycyjnym na 1977 r. Mimo to Ministerstwo Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych pozostawiło bez odpowiedzi wniosek ZPCWiG o zwolnienie z obowiązku zakupu kontenerów. Budowy stanowisk do załadunku kontenerów nie przewidywał także plan inwestycyjny na 1978 r., a w późniejszym czasie z zadania tego całkowicie zrezygnowano. Cementownie pozostały z tysiącami bezużytecznych kontenerów, które musiano sprzedawać po obniżonych cenach nabywcom spoza branży cementowo-wapienniczej. Konsekwencją tego były dotkliwe straty finansowe (sama tylko Cementownia „Rudniki” straciła w ten sposób ponad 5 000 000 zł)²³.

Pogłębiający się w kraju kryzys gospodarczy dawał znać o sobie także w inny sposób. W 1979 r. stopniowo przerwano dostawy mazutu dla Cementowni „Warta II”, co pociągnęło za sobą jej unieruchomienie. W wielu zakładach częstym zjawiskiem stały się wyłączenia prądu, skutkujące przerwami w działalności produkcyjnej²⁴.

Poważnym źródłem problemów był również pogłębiający się niedostatek środków na realizację różnego rodzaju ważnych społecznie przedsięwzięć związanych pośrednio z inwestycjami w sferze produkcyjnej. Przykładem tego może być sytuacja na zbudowanym w tamtych czasach Osiedlu XXX-lecia PRL w Krapkowicach-Otmęcie, gdzie zamieszkała większa część załogi Cementowni „Góraździe”. Mimo upływu lat osiedle to ciągle czekało na właściwe zagospodarowanie, brakowało na nim podstawowej infrastruktury socjalnej itp., a wszystko to rzutowało ujemnie na pracowników „Góraźdzy”²⁵.

Na takim tle mnożyły się rozmaite sytuacje konfliktowe w zakładach pracy. Ich podłoże bywało ekonomiczne bądź związane ze złymi warunkami pracy.

Szczególnie dobrze poświadczone w zachowanych materiałach źródłowych są kolejne przykłady konfliktów w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy. 25 marca 1975 r. większość pracowników fizycznych tego zakładu (647 spośród 1035) solidarnie odmówiła przyjęcia wypłacanej tego dnia zaliczki, protestując w ten sposób przeciwko niewypłaceniu tzw. bodźców ekonomicznych, tj. dodatkowego funduszu premiowego z tytułu intensyfikacji produkcji za luty tegoż roku. Dyrekcja cementowni podjęła decyzję o niewypłaceniu bodźców pomimo wykonania miesięcznego planu produkcji cementu. Decyzję tę motywowano przekroczeniem założonego poziomu kosztów w wyniku ponadnormatywnego zużycia węgla przemysłowe-

²³ AIPN Ka, 030/210/1, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO w Częstochowie do naczelnika Wydziału III „A” KW MO w Katowicach, 17 stycznia 1979 r., s. 54-57; tamże, Meldunek operacyjny, 28 lipca 1978 r., s. 149-153 (pdf).

²⁴ L. Zachuta, *Historia...*, s. 557.

²⁵ APO, KW PZPR w Opolu, sygn. 433, Protokół nr XV/80 z posiedzenia Egzekutywy KW PZPR w Opolu odbytego w dniu 21 sierpnia 1980 r., s. 8.

go, energii elektrycznej, klinkieru obcego i opakowań papierowych (worków) oraz przekroczeniem funduszu płac i zwiększonymi wydatkami finansowymi. Uzasadnienie takie nie przekonywało pracowników, którzy uważali, że odpowiedzialność za kształtowanie się poziomu kosztów spada na kierownictwo zakładu. Niezadowolenie załogi było tym większe, że już wcześniej szeregowi pracownicy zostali pokrzywdzeni finansowo w związku z rażącym uprzywilejowaniem kadry kierowniczej przy podziale premii na przełomie lat 1974/1975. Do otwartego wyrażenia sprzeciwu wobec niewypłacenia bodźców ekonomicznych przyczyniła się dodatkowo okoliczność, że sprawa ta pojawiła się u progu świąt wielkanocnych, w okresie wzmożonych zakupów przedświątecznych²⁶.

26 marca 1975 r. zwołano w tej sprawie naradę „aktywu robotniczego z udziałem kierownictwa zakładu i czynników partyjno-związkowych”. Narada ta miała bardzo burzliwy przebieg. Część jej uczestników ostro krytykowała postępowanie kierownictwa cementowni, domagając się dokładniejszego wyjaśnienia przyczyn złych wyników ekonomicznych przedsiębiorstwa oraz wyciągnięcia odpowiednich konsekwencji wobec osób odpowiedzialnych za zaistniałą sytuację. Przy okazji krytykowano ogólną sytuację gospodarczą w kraju, wskazując na „trudności występujące w zaopatrzeniu w mięso i przetwory mięsne, wzrost cen na niektóre artykuły żywnościowe i przemysłowe, a w związku z tym pogorszenie się warunków materialno-bytowych i wzrost kosztów utrzymania rodziny”. Stanowisko takie prezentowali m.in. Ryszard Pawlak (elektryk, członek PZPR i Rady Robotniczej), Władysław Firlej (elektryk, bezpartyjny), Marian Sierawski (ślusarz-spawacz, mąż zaufania i członek Rady Zakładowej) i Ewa Piątek (pracownica laboratorium, bezpartyjna)²⁷.

Głosy ostrej krytyki rozlegały się także na spotkaniach informacyjnych z załogą, przeprowadzonych przez kierownictwo cementowni jeszcze przed

²⁶ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Delegatura w Kielcach (dalej: AIPN Ki), 014/1203, Meldunek operacyjny, 28 marca 1975 r., s. 8–9; tamże, Kronika sprawy, s. 14; tamże, Notatka służbowa, 26 marca 1975 r., s. 21; tamże, Notatka służbowa, 27 marca 1975 r., s. 24–25; tamże, Informacja dot. niekorzystnej sytuacji w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 27 marca 1975 r., s. 26–27; tamże, Notatka służbowa dot. aktualnej sytuacji polityczno-ekonomicznej w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 4 kwietnia 1975 r., s. 36–37; tamże, Wyciąg z informacji TW ps. „Wrzos” z 6 kwietnia 1975 r., dokument z 12 kwietnia 1975 r., s. 48–49; tamże, Ocena sytuacji społeczno-gospodarczej w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, b.d., s. 64–65; tamże, Meldunek operacyjny, 28 marca 1975 r., s. 97. Obiektywną bezzasadność obciążania załogi konsekwencjami zawyżenia poziomu kosztów dobrze ilustruje w szczególności sprawa zwiększonego zużycia worków papierowych. Przyczyną większego zużycia była w tym wypadku niska jakość worków dostarczanych do cementowni.

²⁷ Tamże, Meldunek operacyjny, 28 marca 1975 r., s. 8; tamże, Notatka służbowa, 29 marca 1975 r., s. 33–34; tamże, Notatka służbowa, 10 kwietnia 1975 r., s. 43–44; tamże, Meldunek operacyjny, 11 kwietnia 1975 r., s. 46–47; tamże, Meldunek operacyjny, 28 marca 1975 r., s. 97.

25 marca. Część pracowników „negatywnie komentowała przyczyny niewypłacenia bodźców, tzn. niekorzystną sytuację ekonomiczną, jaka wystąpiła w Cementowni”. Narzekano, że „pomimo wzrostu zarobków w porównaniu do lat ubiegłych wzrosły również ceny niektórych artykułów, [a] w związku z tym wzrost dochodów nie rekompensuje wzrostu kosztów utrzymania rodziny”. Negatywnie komentowano również „brak mięsa i wędlin, w szczególności wędlin tańszych itp.”²⁸.

Podobnie było na spotkaniu z lektorem Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach. Uczestniczący w tym spotkaniu Adam Marian Sumik, inspektor BHP, a zarazem I sekretarz Oddziałowej Organizacji Partyjnej (dalej: OOP) PZPR na wydziale wypalania oraz przewodniczący Rady Robotniczej, „krytycznie ocenił zaopatrzenie w żywność punktów sprzedaży detalicznej na terenie Cementowni i Osiedla [w Wierzbicy], podkreślając przy tym, że jest natomiast dobre zaopatrzenie kantyny KW PZPR i KW MO”²⁹.

By rozładować napięcie w zakładzie, kierownictwo cementowni w porozumieniu z Radą Zakładową, Komitetem Zakładowym PZPR i kadrami kierowniczą poszczególnych wydziałów zdecydowało się na zaliczkowe wypłacenie bodźców. Decyzja ta została stopniowo zrealizowana do 29 marca³⁰. Załoga cementowni odebrała to jako swoje zwycięstwo. „Panuje powszechnie opinia, że wypłacenie robotnikom bodźców jest ich zwycięstwem i że racja była po ich stronie” – pisano w materiałach wytworzonych przez SB³¹. W ocenie robotników sukces ten zawdzięczano w szczególności odważnym wystą-

²⁸ Tamże, Informacja dot. niekorzystnej sytuacji w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 27 marca 1975 r., s. 26–27.

²⁹ Tamże, Wyciąg z informacji TW ps. „Oskar” z 26 marca 1975 r., dokument z 28 marca 1975 r., s. 30; tamże, Notatka służbowa dot. aktualnej sytuacji polityczno-ekonomicznej w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 4 kwietnia 1975 r., s. 37; tamże, Notatka służbowa, 10 kwietnia 1975 r., s. 43; tamże, Meldunek operacyjny, 11 kwietnia 1975 r., s. 46. Według informacji uzyskanych przez SB Komendy Powiatowej MO w Szydłowcu od TW ps. „Oskar”, „lektora tego zapędzili w kozi róg. Między innymi poruszano sprawę bardzo słabego zaopatrzenia w artykuły mięsne. Inspektor BHP, Ob. Sumik Marian, również poruszał sprawę złego zaopatrzenia na Osiedlu w Wierzbicy; jednocześnie poruszył sprawę konsumów KW MO w Kielcach, podając, że on był w konsumie w Kielcach i stwierdził, że konsumy są bardzo dobrze zaopatrzone, a tu ludzie nie mają co kupić, i zapytał, dlaczego tak jest”. W materiałach wytworzonych przez funkcjonariuszy SB KP MO w Szydłowcu oraz Wydziału III Komendy Wojewódzkiej MO w Kielcach odnotowano, że „Sumik Adam wśród załogi uchodzi «za bohatera», ponieważ śmiało i otwarcie występuje na każdym zebraniu i przy innych okazjach w obronie robotników. Jego wystąpienia mają charakter demagogiczny i ujemnie wpływają na załogę”.

³⁰ Tamże, Informacja dot. niekorzystnej sytuacji w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 27 marca 1975 r., s. 26; tamże, Wyciąg z informacji TW ps. „Oskar” z 26 marca 1975 r., dokument z 28 marca 1975 r., s. 29; tamże, Notatka służbowa, 29 marca 1975 r., s. 32.

³¹ Tamże, Notatka służbowa dot. aktualnej sytuacji polityczno-ekonomicznej w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 4 kwietnia 1975 r., s. 37.

pieniom Adama Mariana Sumika. Wśród załogi zrodziło się przekonanie, że „w przyszłości dyrekcja będzie się liczyć z głosem robotników”³².

Nie obyło się jednak bez działań represyjnych ze strony miejscowych władz politycznych i administracyjno-gospodarczych. W związku z opisanymi powyżej wydarzeniami w Cementowni „Przyjaźń” została powołana komisja złożona z przedstawicieli Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Kielcach, Kieleckiego Kombinatoru Cementowo-Wapienniczego, Komitetu Powiatowego PZPR w Szydłowcu oraz Komitetu Zakładowego PZPR. Komisja ta przeprowadziła „rozmowy z członkami partii, którzy swoją postawą negatywnie oddziaływali na innych pracowników, jak również z pozostałymi członkami partii, którzy odmówili pobrania zaliczki w dniu 25 marca 1975 r.”. W maju tegoż roku Egzekutywa Komitetu Zakładowego PZPR zastosowała sankcje partyjne wobec kilkunastu osób, postanawiając odwołać Adama Mariana Sumika ze stanowiska sekretarza OOP i funkcji przewodniczącego Rady Robotniczej, Ryszarda Pawłaka z funkcji członka Egzekutywy KZ, Stefana Utkowskiego z funkcji członka KZ i stanowiska II sekretarza Podstawowej OOP oraz Tadeusza Siwka i Leona Latałę z funkcji sekretarzy OOP³³.

Niezależnie od tego czterdziestu jeden przedstawicieli kadry kierowniczej Cementowni „Przyjaźń”, od zastępcy naczelnego inżyniera po mistrzów w poszczególnych wydziałach, zostało pozbawionych premii za pierwszy kwartał 1975 r. Kierownictwo cementowni ukarało ich w ten sposób za „pogorszenie wyników finansowych oraz niewłaściwe kształtowanie stosunków międzyludzkich w zakładzie”. W praktyce chodziło głównie o odmowę pobrania zaliczki przez pracowników³⁴.

Na wydarzenia w Cementowni „Przyjaźń” zareagował również aparat bezpieczeństwa, reprezentowany przez SB Komendy Powiatowej MO w Szydłowcu oraz Wydział III Komendy Wojewódzkiej MO w Kielcach. Założono sprawę operacyjnego sprawdzenia bez kryptonimu, w ramach której próbowano ustalić domniemanych inspiratorów odmowy przyjęcia zaliczki³⁵.

³² Tamże, Notatka służbowa dot. sytuacji w cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 7 kwietnia 1975 r., s. 40–41.

³³ Tamże, Kronika sprawy, s. 14–15; tamże, Notatka służbowa, 10 kwietnia 1975 r., s. 42, 44; tamże, Meldunek operacyjny, 11 kwietnia 1975 r., s. 46; tamże, Notatka służbowa, 23 kwietnia 1975 r., s. 58–59; tamże, Wnioski, maj 1975 r., s. 75; tamże, Notatka służbowa, 14 maja 1975 r., s. 76–77; tamże, Meldunek operacyjny, 27 maja 1975 r., s. 81.

³⁴ Tamże, Kronika sprawy, s. 14; tamże, Notatka służbowa, 23 kwietnia 1975 r., s. 59; tamże, Notatka służbowa, 25 kwietnia 1975 r., s. 60–62; tamże, Meldunek operacyjny, 27 maja 1975 r., s. 81.

³⁵ Tamże, Meldunek operacyjny, 28 marca 1975 r., s. 9; tamże, Notatka służbowa dot. aktualnej sytuacji polityczno-ekonomicznej w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 4 kwietnia 1975 r., s. 37; tamże, Meldunek operacyjny, 11 kwietnia 1975 r., s. 47; tamże, Meldunek operacyjny, 28 marca 1975 r., s. 98.

Sukces odniesiony w sprawie bodźców ośmielił załogę do występowania również z roszczeniami dotyczącymi podwyżki wynagrodzeń³⁶. Z początkiem kwietnia 1975 r. do dyrektora naczelnego Cementowni „Przyjaźń” wpłynęła petycja z prośbą o podniesienie wynagrodzeń, podpisana przez dwadzieścia dziewięć pracowników zakładowego laboratorium (cała załoga laboratorium liczyła czterdzieści dwie osoby). Kierownictwo cementowni, przy udziale przedstawicieli Kieleckiego Kombinatoru Cementowo-Wapienniczego, KZ PZPR i Rady Zakładowej, przeprowadziło indywidualne rozmowy z zainteresowanymi pracownikami, proponując im przeniesienie na inne stanowiska pracy – lepiej płatne, lecz wymagające większego wysiłku fizycznego. Pracownicy nie byli jednak zainteresowani takim załatwieniem sprawy³⁷.

W czerwcu 1976 r. szesnastu spośród dziewiętnastu wypalaczy klinkieru z Cementowni „Przyjaźń” wystąpiło do Centralnej Rady Związków Zawodowych (dalej: CRZZ) z pisemną skargą na to, że ich zarobki miesięczne uległy obniżeniu w stosunku do średniej miesięcznej z roku poprzedniego. Skarga ta została uznana za zasadną na zwołanym w maju 1976 r. posiedzeniu Rady Zakładowej z udziałem przedstawicieli Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych w Kielcach. Skargą wypalaczy klinkieru zajęto się również na zwołanej w lipcu tegoż roku naradzie z udziałem przedstawicieli ZPCWiG, Kieleckiego Kombinatoru Cementowo-Wapienniczego, kierownictwa Cementowni „Przyjaźń”, KZ PZPR i Rady Zakładowej. Uznano wówczas konieczność utrzymania średnich płac na poziomie z poprzedniego roku pod warunkiem wykonania zadań produkcyjnych co najmniej na takim samym poziomie. Po zbadaniu skargi na szczelbu ZPCWiG postanowiono zrekomensować spadek płac w odniesieniu do około czterystu pracowników przez przyznanie im większych premii od sierpnia 1976 r.³⁸

³⁶ Tamże, Notatka służbowa dot. aktualnej sytuacji polityczno-ekonomicznej w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 4 kwietnia 1975 r., s. 37.

³⁷ AIPN Ki, 014/1204, Meldunek operacyjny, 3 kwietnia 1975 r., s. 8; tamże, Pismo pracowników laboratorium do dyrekcji Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy (odpis), 1 kwietnia 1975 r., s. 18; tamże, Informacja dot. przesłania zbiorowej petycji przez pracowników laboratorium dyrekcji Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 3 IV 1975 r., s. 21; tamże, Notatka służbowa, 10 kwietnia 1975 r., s. 22-23; tamże, Meldunek operacyjny, 11 kwietnia 1975 r., s. 25; tamże, Notatka służbowa, 10 maja 1975 r., s. 28; tamże, Meldunek operacyjny, 27 maja 1975 r., s. 42; tamże, Meldunek operacyjny, 3 kwietnia 1975 r., s. 44; tamże, Meldunek operacyjny, 11 kwietnia 1975 r., s. 48. Sprawą tą zajęła się również SB Komendy Powiatowej MO w Szydłowcu, powiadomiona przez dyrektora Cementowni „Przyjaźń” o wpłynięciu petycji. Założono sprawę operacyjnego sprawdzenia i poddano tekst petycji ekspertyzie grafologicznej w celu ustalenia inicjatorów wystąpienia.

³⁸ AIPN Ra, 08/55, Plan czynności operacyjnych w sprawie operacyjnego sprawdzenia nr rej[estracyjny] 1621, 11 czerwca 1976 r., s. 18-20. Meldunek operacyjny, 10 czerwca 1976 r., s. 22; tamże, Meldunek operacyjny, 22 czerwca 1976 r., s. 24; tamże, Meldunek operacyjny, 6 września 1976 r., s. 26; tamże, Notatka służbowa dot. skargi pracowników Cementowni „Przyjaźń”, 3 czerwca 1976 r., s. 30-31; tamże, Notatka służbowa z ustaleń dot[yczących] skargi wypalaczy

W 1975 r. dochodziło również do sytuacji konfliktowych w Cementowni „Małogoszcz” na tle płacowym, a także w związku ze złym traktowaniem pracowników przez kierownictwo przedsiębiorstwa³⁹. W początkach 1977 r. w Zakładach Cementowo-Wapienniczych „Nowiny” w Sitkówce wystąpiła sytuacja konfliktowa z powodu złych warunków pracy spowodowanych kilkuletnimi zaniedbaniami w zakresie remontu urządzeń działu węglowego⁴⁰.

Do czynników kształtujących ówczesną sytuację społeczną należały również różnego rodzaju nieprawidłowości w funkcjonowaniu poszczególnych zakładów pracy. Na przykład w sierpniu 1978 r. Sąd Wojewódzki w Łodzi skazał na półtora roku pozbawienia wolności w zawieszeniu na trzy lata oraz karę grzywny byłego dyrektora naczelnego Kombinat Cementowo-Wapienniczego „Warta” w Działoszynie oraz jego zastępcę ds. techniczno-produkcyjnych, uznając ich winnymi tego, że w dokumentach wewnętrznych i sprawozdaniach statystycznych podawano świadomie zawyżone dane na temat produkcji cementu i stanu jego zapasów⁴¹.

klinkieru z Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy, 9 czerwca 1976 r., s. 36–39; tamże, Notatka służbowa z ustaleń dotyczących skargi wypalaczy klinkieru, 16 czerwca 1976 r., s. 40–43; tamże, Protokół z narady odbytej 19 lipca 1976 r. w Cementowni „Przyjaźń” w sprawie skargi robotników na stanowisku wypalaczy klinkieru, 19 lipca 1976 r., s. 47. Powodem obniżenia się zarobków było zmniejszenie funduszu płac zgodnie z dyspozycjami ZPCWiG. Kierownictwo cementowni dwukrotnie zwracało się do Kieleckiego Kombinat Cementowo-Wapienniczego o podwyższenie funduszu płac do poziomu wypracowanego w 1975 r., ale za każdym razem otrzymywano odpowiedź odmowną. Wśród uczestników narady zwołanej w lipcu 1976 r. znajdował się Adam Marian Sumik jako przedstawiciel Rady Zakładowej. Sprawą skargi wypalaczy klinkieru zajmowała się również SB Komendy Wojewódzkiej MO w Radomiu (komenda ta została utworzona w 1975 r. w związku z wejściem w życie nowego podziału administracyjnego kraju). Założono sprawę operacyjnego sprawdzenia, w ramach której SB stawiała sobie za cel w szczególności ustalenie personalne pracowników podpisanych pod skargą skierowaną do CRZZ.

³⁹ AIPN Ki, 014/190, Meldunek operacyjny, 15 sierpnia 1975 r., s. 8; tamże, Meldunek operacyjny, 22 X 1975 r., s. 19; tamże, Notatka służbowa, 11 sierpnia 1975 r., s. 23–25; tamże, Informacja, 14 sierpnia 1975 r., s. 26–27; tamże, Meldunek operacyjny, 22 października 1975 r., s. 35; tamże, Meldunek operacyjny, 15 sierpnia 1975 r., s. 37; AIPN Ki, 014/230, Meldunek operacyjny, 5 grudnia 1975 r., s. 8; tamże, Meldunek operacyjny, 5 grudnia 1975 r., s. 10; tamże, Meldunek operacyjny, 5 stycznia 1976 r., s. 19; tamże, Notatka służbowa, 24 września 1975 r., s. 23–24; tamże, Notatka służbowa, 6 grudnia 1975 r., s. 41–42; tamże, Notatka służbowa, 22 grudnia 1975 r., s. 43; tamże, Meldunek operacyjny, 5 stycznia 1976 r., s. 47; tamże, Meldunek operacyjny, 5 grudnia 1975 r., s. 49.

⁴⁰ AIPN Ki, 014/385, Meldunek operacyjny, 25 stycznia 1977 r., s. 8; tamże, Kronika sprawy, s. 13–14; tamże, Meldunek operacyjny, 5 kwietnia 1977 r., s. 18; tamże, Informacja, 20 stycznia 1977 r., s. 24–25; tamże, Notatka służbowa, 24 stycznia 1977 r., s. 26–27; tamże, Informacja nr 5/77, 26 stycznia 1977 r., s. 28; tamże, Meldunek operacyjny, 5 kwietnia 1977 r., s. 32; tamże, Meldunek operacyjny, 25 stycznia 1977 r., s. 34.

⁴¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Łodzi (dalej: AIPN Ld), 038/154, t. 1, KW MO w Sieradzu, Wyrok w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (odpis), 1 sierpnia 1978 r., s. 191–193 (pdf); AIPN Ld, 055/110, Wyrok w imieniu Polskiej Rzeczypospolitej

Jesienią 1977 r. obiektem szczególnego zainteresowania SB stał się Julian Bochenkiewicz, maszynista parowozu na Wydziale III Kolejowym Cementowni „Wiek” w Ogrodzieńcu, mieszkaniec pobliskiego Ryczowa. Z doniesień kontaktu operacyjnego o pseudonimie „Pył” wynikało, że pracownik ten w prowadzonych przez siebie rozmowach ostro krytykuje porządki panujące w PRL. W związku z tym 20 marca 1979 r. funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Katowicach przeprowadzili z nim rozmowę profilaktyczną. W czasie tej rozmowy Bochenkiewicz tłumaczył się, że wybrano go „mężem zaufania i dlatego często w kierownictwie upomina się o wszystko, co wg przepisów pracownikom się należy. Kierownictwu jest niewygodny, bo wytyka im błędy”⁴².

W lutym 1980 r. SB KW MO w Radomiu dowiedziała się, że wśród liczącej około pięćdziesięciu osób kadry inżyniersko-technicznej Biura Usług Technicznych w Radomiu, wchodzącego w skład Kombinatu Remontowo-Budowlanego Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego (dalej: KRBPCWiG) w Wierzbicy, dają się słyszeć negatywne komentarze na temat sytuacji ekonomicznej w kraju, polityki gospodarczej władz PRL, podwyżek cen itp. oraz sposobu informowania przez prasę polską i sowiecką o niedawnej wizycie w kraju papieża Jana Pawła II, a także pozytywne wypowiedzi na temat pisma „Robotnik”, wydawanego pod egidą Komitetu Samoobrony Społecznej. Informacje uzyskane od tajnego współpracownika SB o pseudonimie „Albert” mówiły, że opinie takie wygłasza w miejscu pracy Andrzej Chałubiński, projektant, pełniący funkcję sekretarza OOP PZPR. Na tej podstawie założono sprawę operacyjnego sprawdzenia o kryptonimie „Pogład”. O poczynionych w jej ramach ustaleniach powiadomiono I sekretarza KW PZPR w Radomiu, Janusza Prokopiaka, prosząc w imieniu wojewódzkiego kierownictwa SB o „wyrażenie zgody na wyjaśnienie charakteru [...] działalności” prowadzonej przez Chałubińskiego. Zgody na rozpracowanie nie otrzymano, ale informacje opracowane przez SB zostały wykorzystane przez Wojewódzką Komisję Kontroli Partyjnej PZPR do przeprowadzenia w maju 1980 r. rozmowy z Chałubińskim⁴³.

Ludowej (odpis), 1 sierpnia 1978 r., s. 91-93 (pdf). Sprawa dotyczyła działalności prowadzonej w latach 1974-1975.

⁴² AIPN Ka, 030/210/1, Meldunek operacyjny, 25 maja 1979 r., s. 157-161 (pdf).

⁴³ AIPN Ra, 08/482, Meldunek operacyjny, 5 marca 1980 r., s. 14-15; tamże, Plan przedsięwzięć operacyjnych w sprawie operacyjnego sprawdzenia krypt. „Pogład”, nr rej[estracyjny] 5787, 5 marca 1980 r., s. 16; tamże, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Radomiu do I sekretarza KW PZPR, 26 kwietnia 1980 r., s. 20; tamże, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Radomiu do WKKP PZPR, 7 kwietnia 1980 r., s. 21-22; tamże, Meldunek operacyjny, 19 maja 1980 r., s. 26-27; tamże, Meldunek operacyjny, 4 czerwca 1980 r., s. 29; tamże, Meldunek operacyjny, 20 czerwca 1980 r., s. 31-33; tamże, Wyciąg z informacji nr 25 od TW ps. „Albert” z 31 lipca 1979 r., dokument z 6 sierpnia 1979 r., s. 36-37; tamże, Informacja od TW ps. „Albert” z 12 lutego 1980 r., s. 38; tamże, Wyciąg z informacji uzyska-

Negatywne opinie na temat sytuacji w kraju szerzyły się w tym czasie również wśród pracowników Cementowni „Małogoszcz”. Funkcjonujący w tym środowisku tajny współpracownik SB o pseudonimie „Zenon” tak opisywał stan nastrojów społecznych na przełomie stycznia i lutego 1980 r.:

Daje się zauważyć dużą niechęć do działaczy partyjnych. [...] Ludzie są bardzo zawiedzeni, klną i psioczą na ustrój i aparat władzy. Szczególnie denerwują ich niespodziewane podwyżki [cen] artykułów w ogóle, a żywnościowych w szczególności. Za niewłaściwe zaopatrzenie sklepów i podwyżki obwiniają Rząd, politykę Partii i Związku Radzieckiego. [...] Wysokie ceny samochod[ów] – niemożliwość nabycia ich – telewizory kolorowe (ceny), sklepy komercyjne, cukier na kartki to w dalszym ciągu tematy numer jeden każdej dyskusji.

Uwadze społeczeństwa nie uchodzą telewizyjne przeglądy województw w dzienniku telewizyjnym. Ludzie stwierdzają: – Skoro przemysł i rolnictwo przedstawia się tam w samych superlatywach, pokazuje obory pełne bydła i tuczników, nie podaje żadnych trudności i problemów, to dlaczego są takie pustki w sklepach i taka drożyzna?

Spółeczeństwo potępia działalność Związku Radzieckiego w Afganistanie. Spora część pracowników ma pretensje do Rządu za to, że nie potępił działalności Związku Radzieckiego. Organy władzy i partii w oczach społeczeństwa nie posiadają żadnego autorytetu.

Osobne zagadnienie to sprawa wyborów do Sejmu i Rad [Narodowych]. Niektórzy uważają, że to lipa i niepotrzebne zwracanie głowy, że kandydatów dawno już wybrano, a wrzucanie kartki do urny to czysta formalność. Inni twierdzą, że chodzą głosować tylko ze względu na siebie i rodzinę, bo boją się o konsekwencje. Niektórzy w ogóle nie chodzą głosować, bo nie mogą się pogodzić z jednomyślnością.

Daje się zauważyć wzmożone zainteresowanie działalnością Komitetu Obrony [w oryginale: Ochrony] Robotników. Ludzie śledzą działalność tej organizacji, pasjonują się wiadomościami przekazanymi z Zachodu – widząc w tym rozwiązanie sytuacji. Spora część osób ma pretensje do władz o zakłócanie odbioru radiowego. – Jeśli to nieprawda, to po co zagłuszają? – pytają ludzie.

Niektóre grupy zawodowe, np. lekarze, wojskowi i milicja itp., to jeden z najmłodniejszych i wciąż aktualnych tematów. Ludzi denerwują ich wysokie zarobki i przywileje⁴⁴.

Ciekawe źródło informacji na temat sytuacji w Cementowni „Małogoszcz” stanowią również inne materiały z akt TW ps. „Zenon”. Tak na przykład w listopadzie 1978 r. krytykował on dyktatorski styl kierowania przedsiębior-

nej od TW ps. „Albert” w dniu 1 kwietnia 1980 r., dokument z 4 kwietnia 1980 r., s. 56; tamże, Notatka służbowa, 21 kwietnia 1980 r., s. 57; tamże, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Radomiu do I sekretarza KW PZPR (kopia), 26 kwietnia 1980 r., s. 58; tamże, Notatka służbowa, 5 maja 1980 r., s. 59. Chałubińskiemu zarzucano również, że „w 1960 r. będąc w operacyjnym zainteresowaniu Służby Bezpieczeństwa KM MO w Radomiu nie ujawnił władzom ważnej wiadomości o istnieniu nielegalnej organizacji, działającej na terenie Radomia, pomimo że dobrze był poinformowany o jej istnieniu i działaniu”.

⁴⁴ AIPN Ki, 04/2221, t. 3, Informacja nr 2/80, 31 stycznia 1980 r., s. 76–77 (pdf).

stwem przez ówczesnego dyrektora naczelnego oraz ubezwłasnowolnienie Rady Zakładowej, której odgórnie narzucono nowego przewodniczącego⁴⁵.

8 maja 1980 r. trzydziestu sześciu pracowników dozoru technicznego Cementowni „Nowa Huta” w Krakowie wystosowało petycję do dyrektora generalnego ZPCWiG, domagając się wypłacenia zaległej premii za trzy kwartały poprzedniego roku. Argumentowano, że niewykonanie zadań nałożonych na zakład było spowodowane brakiem klinkieru (półproduktu w procesie produkcji cementu) i środków transportu, a zatem wynikało z przyczyn niezależnych od załogi. Podkreślano też, że płace załogi nie uległy poprawie mimo postępującego wzrostu cen⁴⁶.

Zachowane dokumenty z lat 1975–1980 są świadectwem tego, jak na tle narastającego stopniowo kryzysu gospodarczego zaostrzał się krytyczny stosunek środowisk pracowniczych do otaczającej ich rzeczywistości. Sytuacja społeczna stopniowo dojrzała do generalnego przesilenia, jakie nastąpiło latem 1980 r.

Przykłady akcji protestacyjnych w sierpniu i wrześniu 1980 r.

Specyficzne problemy i potrzeby pracowników przemysłu mineralnego materiałów budowlanych odegrały istotną rolę w wydarzeniach z 1980 r., które doprowadziły do narodzin związku zawodowego „Solidarność”. Jako jedni z pierwszych wystąpili wówczas ze swoimi postulatami pracownicy KRBPCWiG w Wierzbicy. Dwunastu pracowników tego kombinatu, zatrudnionych przy pracach modernizacyjnych w Fabryce Łączników w Radomiu-Potkanowie, strajkowało 11 sierpnia 1980 r. w godzinach od 6.00 do 9.00. Domagali się oni wyjaśnienia, dlaczego wypłacany im dodatek za pracę w warunkach szkodliwych dla zdrowia jest znacznie niższy od analogicznego dodatku wypłacanego pracownikom wymienionej fabryki (odpowiednio 1 oraz 2,50 zł na godzinę). Dyrektor KRBPCWiG wyjaśnił im, że na podwyższenie kwoty dodatku nie pozwalają obowiązujące przepisy resortowe, ale zgodził się na przyznanie rekompensaty w formie premii zwiększonej z 10 do 25 procent. Usatysfakcjonowani w ten sposób pracownicy zgodzili się przystąpić do pracy i podjęli pobory⁴⁷.

⁴⁵ AIPN Ki, 004/2221, t. 3, Informacja nr 4/78, 6 listopada 1978 r., s. 27–28 (pdf).

⁴⁶ AIPN Ka, 030/210/1, Notatka służbowa, 3 czerwca 1980 r., s. 29 (pdf).

⁴⁷ AIPN Ra, 08/569, Meldunek operacyjny, 16 sierpnia 1980 r., s. 18; tamże, Plan przedsięwzięć operacyjnych do sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Postulaty”, 16 sierpnia 1980 r., s. 20–21; tamże, Meldunek operacyjny, 11 marca 1981 r., s. 72; tamże, Notatka służbowa, 11 sierpnia 1980 r., s. 78–79; tamże, Notatka służbowa, 13 sierpnia 1980 r., s. 84–85; tamże, Notatka służbowa, 14 sierpnia 1980 r., s. 86–87; tamże, Lista pracowników – delegacja Radom

19 sierpnia 1980 r. o godzinie 22.00 wybuchł samorzutnie strajk w Zakładach Cementowo-Wapienniczych „Góraźdze” w Choruli⁴⁸. Domagano się m.in. wyjaśnienia sytuacji na Wybrzeżu, poprawy zaopatrzenia w podstawowe artykuły żywnościowe, także poprawy stanu zagospodarowania Osiedla XXX-lecia PRL w Krapkowicach-Otmęcie oraz szybszego ukończenia budowy pawilonu handlowego, przedszkola, żłobka i szkoły na tym osiedlu⁴⁹.

Utworzony później komitet strajkowy przedłożył na piśmie żądania obejmujące m.in. całkowite zniesienie cen komercyjnych, poprawę zaopatrzenia w podstawowe artykuły żywnościowe i mięso, podniesienie płac dla najniżej zarabiających do poziomu średniego wynagrodzenia, podniesienie zasiłków rodzinnych do wysokości zasiłków wypłacanych funkcjonariuszom MO i żołnierzom Wojska Polskiego, podwyższenie płac wszystkim pracownikom ZCW o 2 tys. zł oraz podniesienie dodatków zmianowych, podniesienie rent i emerytur grupy III i IV oraz likwidację zatrudnienia pracowników umysłowych na etatach fizycznych. Pojawiły się również postulaty o charakterze społeczno-politycznym: całkowita swoboda

Ilustr. 3. Bogusław Gała, nieformalny przywódca strajku w Zakładach Cementowo-Wapienniczych „Góraźdze” w Choruli w sierpniu 1980 r. fot. ze zbiorów prywatnych B. Gały

Potkanów, 12 sierpnia 1980 r., s. 88; tamże, Notatka służbowa, 16 sierpnia 1980 r., s. 94; tamże, Notatka służbowa, 26 sierpnia 1980 r., s. 99–100 (pdf). W związku z tymi wydarzeniami kierownictwo KRBPCWiG wymierzyło karę nagany pewnemu mistrzowi, zarzucając mu nieterminowe dostarczenie rozliczenia prac wykonanych przez brygadę pracującą w Radomiu Potkanowie i uniemożliwienie w ten sposób kontroli prawidłowości naliczenia zarobków. Tamże, Notatka służbowa, 16 sierpnia 1980 r., s. 95.

⁴⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), 065/658, Meldunek operacyjny, 20 sierpnia 1980 r., mf.; AIPN Wr, 09/1042, Szyfrogram z Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu do dyżurnego operacyjnego MSW w Warszawie, 20 sierpnia 1980 r., k. 16. Zob. też Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność”...*, s. 74–78.

⁴⁹ AIPN Wr, 065/658, Notatka służbowa z przebiegu rozmowy dyrektora naczelnego, mgr [Alojzy] Sołtysek, przewodniczącego R[ady] Z[akładowej], J[uliana] Lis[a], II sekr[tarza] K[omitetu] Z[akładowego] [PZPR], R. Kubas[a], oraz sekretarza K[omitetu] M[iasta] i G[miny] [PZPR] w Gogolinie, W[ładysława] Żurawieckiego, z załogą Wydziałów Pakowni, Transportu Kolejowego i Za- i Wyładunku Cementowni „Góraźdze” w dn. 20 sierpnia 1980 r.; tamże, Meldunek operacyjny, 31 października 1980 r., mf.; APO, KW PZPR w Opolu, 2279, Ocena społeczno-polityczna ZPW (sic!) „Góraźdze” w świetle strajku zorganizowanego w dniach 19–21 sierpnia 1980 r., s. 206–207.

działania i niewyciąganie konsekwencji w stosunku do pracowników wypowiadających swoją opinię na temat aktualnego stanu gospodarki, przyznanie związkom zawodowym większej swobody działania⁵⁰. Akcję protestacyjną zakończyło porozumienie z dyrekcją ZCW, osiągnięte późnym popołudniem 21 sierpnia⁵¹. Na jego mocy powołano pięcioosobową komisję, która we współpracy z dyrekcją ZCW miała przeanalizować strukturę płac w przedsiębiorstwie i przygotować propozycje podwyżek wynagrodzeń dla osób najniżej zarabiających w celu wyeliminowania występujących dysproporcji płacowych⁵².

26 sierpnia 1980 r. w godzinach od 6.00 do 10.00 strajkowała część pracowników Wydziału Produkcji Pomocniczej KRBPCWiG w Wierzbicy. Strajk zaczął się od dyskusji o wydarzeniach na Wybrzeżu, prowadzonej przez około pięćdziesięciu pracowników Działu Obróbki. Z grupą tą spotkał się dyrektor KRBPCWiG, a w późniejszym czasie do rozmów włączyli się również pracownicy Narzędziowni i Oddziału Mechanicznego. Łącznie uczestniczyło w rozmowach około stu trzydziestu pracowników. Postulowano podwyższenie stawki ekwiwalentu za pranie odzieży roboczej, przyznanie pracownikom deputatu węglowego (podobnie jak w cementowniach), wprowadzenie dodatku za pracę w warunkach szkodliwych dla zdrowia, polepszenie zaopatrzenia w kiosku z artykułami spożywczymi na terenie KRBPCWiG oraz pozyskanie dodatkowych środków na płace (podobnie jak stało się w przypadku cementowni). Dyrektor KRBPCWiG zapewnił pracowników, że postulaty takie zostały już przedstawione ZPCWiG w piśmie z 18 sierpnia, w związku z czym akcja strajkowa została zakończona⁵³.

We wrześniu 1980 r. doszło m.in. do akcji strajkowej w Zakładach Cementowo-Wapienniczych „Sulejów” (dalej: ZCW „Sulejów”) w Sulejowie w ówczesnym województwie piotrkowskim, stanowiących część Kombinatu Cementowo-Wapienniczego „Warta” (dalej: KCW „Warta”) w Działoszynie. Rankiem 8 września zastrajkowali tam pracownicy pierwszej zmiany, a od godziny 14.00 kontynuowali strajk ich następcy na drugiej zmianie. Łącznie strajkowało około stu pięćdziesięciu spośród dwustu siedemdziesięciu pra-

⁵⁰ AIPN Wr, 065/658, Notatka służbowa z przebiegu spotkania dyrekcji ZPCWiG, dyrekcji ZCW ze strajkującą załogą Cementowni „Góraźdże” w dn. 20 sierpnia 1980 r. o godz. 15.15, dokument z 25 sierpnia 1980 r., mf.; AIPN Wr, 09/1042, Informacja nr 4/80 dotyczy sytuacji polityczno-operacyjnej na terenie województwa opolskiego w dniu 20 sierpnia 1980 r., k. 13.

⁵¹ AIPN Wr, 065/658, Meldunek operacyjny, 31 października 1980 r., mf.

⁵² APO, KW PZPR w Opolu, 2279, Ocena społeczno-polityczna ZPW „Góraźdże” w świetle strajku zorganizowanego w dniach 19–21 sierpnia 1980 r., s. 205.

⁵³ AIPN Ra, 08/569, Szyfrogram z Wydziału III KW MO w Radomiu do Wydziału I Departamentu III w Warszawie, 26 sierpnia 1980 r., s. 33–34; tamże, Meldunek operacyjny, 28 sierpnia 1980 r., s. 36; tamże, Meldunek operacyjny, 11 marca 1981 r., s. 73; tamże, Notatka służbowa, 28 sierpnia 1980 r., s. 106–107 (pdf).

owników ZCW „Sulejów” (zatrudnionych na trzech zmianach). Domagano się podwyżki płac, podniesienia dodatków za pracę w warunkach szkodliwych dla zdrowia, zrównania z innymi pracownikami KCW „Warta” w zakresie uprawnień do deputatu węglowego, przywrócenia ekwiwalentu w naturze, a także poprawy zaopatrzenia oraz polepszenia warunków socjalno-bytowych. Strajkujący pracownicy wyłonili spośród siebie zespół złożony z jedenastu osób, który opracował dziesięciopunktową listę postulatów⁵⁴.

Pracownicy ZCW „Sulejów” byli najgorzej opłacani ze wszystkich pracowników KCW „Warta”. Większość załogi stanowili tam chłoporobotnicy zamieszkali w okolicznych wioskach. Nie mieli oni wcześniej odwagi występować w obronie swoich interesów, obawiając się utraty pracy. Wielka fala strajków z lata 1980 r. podziałała jednak na nich ośmielająco. Wystarczyło, że jeden z elektryków w demonstracyjny sposób przerwał pracę, rozeźlony brakiem części zamiennych do silnika, a spontanicznie zastrajkowała reszta załogi⁵⁵.

Do strajkujących zakładów przyjechał dyrektor KCW „Warta”. Obiecał on podniesienie płac do średniego poziomu w Kombinacie, a także szereg innych korzyści dla pracowników, m.in. możliwość nabywania materiałów z przeznaczeniem na remont lub budowę domów oraz zakupu samochodów za niewielką odpłatnością. W związku z tym o godzinie 18.00 strajk został zakończony. Akcja strajkowa nie przyniosła żadnych strat ekonomicznych, ponieważ załoga nie wygasiała pieców wapienniczych. W październiku 1980 r. wprowadzono nowy taryfikator płac oraz opartą na nim podwyżkę wynagrodzeń⁵⁶.

⁵⁴ AIPN Ld, 067/168, Meldunek operacyjny, 8 września 1980 r., s. 7; tamże, Plan czynności operacyjnych w sprawie krypt. „Wapno”, 10 września 1980 r., s. 8; tamże, Meldunek operacyjny, 9 września 1980 r., s. 12; tamże, Meldunek operacyjny, 3 grudnia 1980 r., s. 14–15; tamże, Informacja operacyjna dot. strajku w ZPW w Sulejowie, 8 września 1980 r., s. 17–18 (pdf).

⁵⁵ Tamże, Informacja operacyjna sporządzona na podstawie przeprowadzonej rozmowy z K[ontaktem] O[peracyjnym], 15 września 1980 r., s. 19–20 (pdf).

⁵⁶ Tamże, Meldunek operacyjny, 3 grudnia 1980 r., s. 15; tamże, Informacja operacyjna dot. strajku w ZPW w Sulejowie, 8 września 1980 r., s. 18; tamże, Informacja operacyjna sporządzona na podstawie przeprowadzonej rozmowy z K[ontaktem] O[peracyjnym], 15 września 1980 r., s. 20–22; tamże, Informacja operacyjna dot. realizacji postulatów załogi ZPW w Sulejowie, 15 października 1980 r., s. 23–25 (pdf).

Działalność zakładowych i branżowych struktur „Solidarności” w latach 1980–1981

Tymczasem we wrześniu 1980 r., na mocy wywalczonych w sierpniu porozumień społecznych, zaczęły powstawać nowe struktury związków zawodowych w poszczególnych zakładach pracy. Do pierwszych takich struktur zakładowych Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w przemyśle mineralnych materiałów budowlanych można zaliczyć zakładową organizację związkową przy Cementowni „Małogoszcz”. Organizacja ta powstała już we wrześniu 1980 r., jak o tym świadczy m.in. udział pracowników tejże cementowni w ogólnopolskim godzinnym strajku ostrzegawczym, przeprowadzonym przez „Solidarność” 3 października 1980 r.⁵⁷ 16 stycznia 1981 r. wybrano stałą Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność”, której Prezydium stanowili: Ryszard Matz (przewodniczący), Andrzej Wajerczyk (wiceprzewodniczący), Mirosław Zajac (wiceprzewodniczący), Irena Prokop (sekretarz), Leokadia Chojnecka, Łucja Pańszczyk, Marian Siwiec i Andrzej Styła⁵⁸. Oprócz wyżej wymienionych członkami KZ byli również m.in. Hieronim Jabłoński i Tadeusz Matusiak⁵⁹.

Już we wrześniu 1980 r. zaczęły organizować się także zakładowe struktury NSZZ „Solidarność” przy ZCW „Górażdze” w Choruli. 24 września powstała tam siedmioosobowa grupa informacyjna, a następnego dnia powołano Komitet Założycielski Niezależnych Samorządnych Związków Zawo-

⁵⁷ AIPN Ki, 004/2221, t. 3, Informacja nr 1/80, 15 października 1980 r., s. 102 (pdf). Strajk przeprowadzono bez wstrzymywania ciągłego ruchu urządzeń. W strajku tym uczestniczyła także załoga ZCW „Górażdze” w Choruli, z wyłączeniem wydziałów zobowiązanych do zapewnienia ciągłego ruchu instalacji produkcyjnych. Archiwum Międzyzakładowej Organizacji Związkowej NSZZ „Solidarność” przy spółce Górażdze Cement SA (dalej: AMOZ Górażdze), Oświadczenie [Zakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność”], b.d., bp.; AIPN Wr, 09/1042, Informacja dla Komendanta Wojewódzkiego MO w Opolu o sytuacji polityczno-operacyjnej na terenie województwa opolskiego w dniu 3 października 1980 r., k. 252-254; tamże, Informacja o sytuacji polityczno-operacyjnej na terenie woj. opolskiego w dniu 3 października 1980 r. [szyfrogram do Dyrektora Gabinetu MSW], k. 258; M. Buchowski, *Godzina trudnych decyzji*. ZCW „Górażdze”, „Trybuna Odrzańska”, 4-5 października 1980, s. 1.

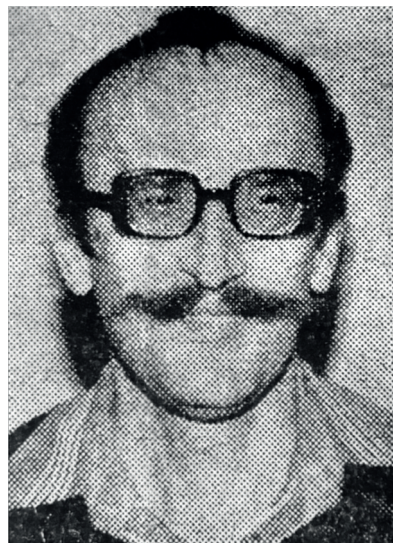
⁵⁸ AMOZ Górażdze [Notatka dot. KZ NSZZ „Solidarność” przy Cementowni „Małogoszcz”], b.d., bp. AIPN Ki, 028/42, Wniosek o izolację [Leokadii Chojneckiej], 23 sierpnia 1982 r., s. 5; tamże, Wniosek o uchylenie decyzji o internowaniu, 14 września 1982 r., s. 10 (pdf); AIPN Ki, 028/193, Wniosek o izolację [Ryszarda Matza], 15 grudnia 1981 r., s. 5; tamże, Wniosek o uchylenie decyzji o internowaniu, 6 kwietnia 1982 r., s. 9 (pdf); AIPN Ki, 028/351, Wniosek o izolację [Mirosława Zajacza], 23 stycznia 1981 r., s. 5; tamże, Wniosek o utrzymanie decyzji o internowaniu, 30 marca 1982 r., s. 16; tamże, Wniosek o uchylenie decyzji o internowaniu, 1 lipca 1982 r., s. 24 (pdf).

⁵⁹ Archiwum Międzyzakładowej Organizacji Związkowej NSZZ „Solidarność” przy Lafarge Cement SA – Cementownia Małogoszcz (dalej: AMOZ Małogoszcz), *Nasz Sztandar*, mps (pdf); tamże, *O Małogoskiej „Solidarności”*, mps.

dowych (jeszcze bez określenia „Solidarność”) przy ZCW „Góraździe”, obejmujący swoją działalnością wszystkie jednostki organizacyjne przedsiębiorstwa⁶⁰.

W dokumentach wytwarzanych przez miejscowych działaczy „Solidarności” od początku października 1980 r. jest mowa o Zakładowym Komitecie Założycielskim (dalej: ZKZ) NSZZ „Solidarność”, w skład którego weszły osoby wyłonione w drodze tajnych wyborów na wydziałowych zebraniach pracowników w poszczególnych jednostkach organizacyjnych ZCW „Góraździe”. Przewodniczącym ZKZ został Krzysztof Borkowski⁶¹. Przed początkiem października powstały także koła związkowe „Solidarności” w poszczególnych działach i wydziałach przedsiębiorstwa⁶².

19 grudnia 1980 r. członkowie zakładowej organizacji NSZZ „Solidarność” w wyborach bezpośrednich wybrali Krzysztofa Borkowskiego na przewodniczącego KZ⁶³. 30 grudnia Walne Zebranie Delegatów wybrało połowę składu plenarnego KZ: 37 spośród 74 osób (nie licząc przewodniczącego). Drugą połowę Plenum KZ (bez przewodniczącego) tworzyli z urzędu przewodniczący komisji wydziałowych NSZZ

Ilustr. 4. Krzysztof Borkowski, przewodniczący Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Zakładach Cementowo-Wapienniczych „Góraździe” w Choruli, przewodniczący Sekcji Ogólnopolskiej Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego NSZZ „Solidarność”

Archiwum IPN – Oddział we Wrocławiu

⁶⁰ AMOZ Góraździe, Komunikat pracowników Działu Głównego Energetyka, [24 września 1980 r.], bp.; tamże, Komunikat z zebrania wyborczego grupy związkowej Działu Głównego Automatyka z 25 września 1980 r., bp.; tamże, Pismo Komitetu Założycielskiego NSZZ przy ZCW „Góraździe” do dyrekcji ZCW „Góraździe”, 25 września 1980 r., bp.

⁶¹ Tamże, Oświadczenie [ZKZ NSZZ „Solidarność”], 9 października 1980 r.; tamże, Komunikat nr 1/X/1980 z 11 października 1980 r.; tamże, Lista obecności na zebraniu przewodniczących kół związkowych, 17 października 1980 r., bp.; T. Ryśnik, *XXIII rocznica powstania „Solidarności”. Powstanie „Solidarności” w ZCW „Góraździe” SA*, mps.

⁶² Tamże, Protokół z zebrania wyborczego Zarządu Koła Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność” przy Dziale Zaopatrzenia ZCW „Góraździe”, 29 września 1980 r., bp.; tamże [Oświadczenie ZKZ NSZZ „Solidarność” przy ZCW „Góraździe”], b.d., bp.

⁶³ Tamże [Komunikat Prezydium ZKZ NSZZ „Solidarność”], 5 grudnia 1980 r., bp.

„Solidarność”⁶⁴. Wybrano także Komisję Rewizyjną. Następnego dnia KZ NSZZ „Solidarność” wybrała ze swojego grona prezydium w następującym składzie (nie licząc przewodniczącego): Franciszek Biały (wiceprzewodniczący ds. cementu), Janusz Simiński (wiceprzewodniczący ds. wapna), Stanisław Maj (sekretarz) oraz członkowie – Stanisław Bednarski, Kazimierz Dudziak, Tadeusz Ryśnik, Werner Szczakiel, Piotr Słowik, Elżbieta Ujma, Stanisław Wierzoń, Bolesław Żołnowski i Henryk Życzkowski. 12 stycznia 1981 r. zakładowa KR wybrała swoje prezydium w składzie: Ewa Kmieciak (przewodnicząca), Horst Sowada (wiceprzewodniczący) i Roman Korbel (sekretarz)⁶⁵.

Już we wrześniu 1980 r. powstały również załężki zakładowej „Solidarności” w Cementowni „Goeszów” w Goleszowie koło Cieszyna w ówczesnym województwie bielskim (niestety brak jest bliższych informacji na ten temat. W późniejszym czasie wybrano Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność” w składzie: Tadeusz Pogoda (przewodniczący), Zbigniew Chmiel, Władysław Ćwiartka, Anna Kozusznik, Jan Krzyżanek, Stanisław Roik, Paweł Staniecsek, Henryk Szczypka i Tadeusz Szpak⁶⁶.

W Cementowni „Strzelce Opolskie” w Rozmierce we wrześniu 1980 r. utworzono Komitet Robotniczy z zadaniem zebrania postulatów załogi. W październiku tegoż roku komitet ten przekształcił się w komitet założycielski zakładowej „Solidarności”. W styczniu 1981 r. wybrano Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność”, której Prezydium tworzyli: Grzegorz Ewich (przewodniczący), Waldemar Kupczak (wiceprzewodniczący), Piotr Spałek (wiceprzewodniczący) i Krystian Patola (sekretarz, skarbnik)⁶⁷.

10 października 1980 r. na trwającym trzy godziny zebraniu załogi Cementowni „Warszawa” w głosowaniu tajnym wybrano ośmioosobową Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność” w składzie: Krzysztof Błaż (przewodniczący), Leokadia Bojanowska, Wiesław Kamiński, Ryszard Kiryłek, Waldemar Litawski, Bogusław Piotrowicz, Jan Szczubełek i Henryk Tucharz.

⁶⁴ Tamże [Komunikat Prezydium ZKZ NSZZ „Solidarność”], 5 grudnia 1980 r.; tamże, Protokół Komisji Skrutacyjnej wybranej na zebraniu wyborczym NSZZ „Solidarność” przy ZCW „Góraźdze” w Choruli w dniu 30 grudnia 1980 r., bp.

⁶⁵ Tamże, Protokół Komisji Skrutacyjnej z przeprowadzonych wyborów do Prezydium Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w ZCW „Góraźdze”, b.d., bp.; tamże, Komunikat organizacyjny, 2 stycznia 1981 r.; tamże, Komunikat, 12 stycznia 1981 r., bp.; T. Ryśnik, *XXIII rocznica...*, s. 5.

⁶⁶ AMOZ Góraźdze, [Notatka dot. KZ NSZZ „Solidarność” przy Cementowni „Goeszów”], b.d., bp. Według późniejszych materiałów SB ściśle kierownictwo (Prezydium?) tworzyli: Tadeusz Pogoda (elektryk) jako przewodniczący, Andrzej Hińczyca (specjalista ds. organizacji i zarządzania), Anna Kozusznik (kierowniczka działu kadr), Jan Krzyżanek (ślusarz), Paweł Staniecsek (ślusarz) i Tadeusz Szpak (mistrz pieców). AIPN Ka, 044/5, Meldunek dot. sytuacji operacyjnej na terenie Cementowni Goleszów, 19 kwietnia 1984 r., s. 254 (pdf).

⁶⁷ AMOZ Góraźdze [Notatka], b.d., bp.; AIPN Wr, 012/3196, t. 4, Oświadczenie, 18 grudnia 1981 r., k. 241.

W odnotowanej przez SB opinii dyrektora Cementowni: „Wybrano ludzi, którzy w oczach reszty załogi mają największy autorytet i cieszą się dobrą opinią”. W gronie tym było trzech członków PZPR. Postanowiono, że działalność KZ zostanie rozliczona przez członków związku już po trzech miesiącach⁶⁸. 28 stycznia 1981 r. wybrano nowy skład KZ: J. Szczubełek (przewodniczący), W. Litawski (wiceprzewodniczący), R. Kiryłek (sekretarz), Pelagia Jędrusiak (skarbnik), K. Błaż, L. Bojanowska i H. Tucharz⁶⁹.

W drugiej połowie października 1980 r. powstały zakładowe struktury NSZZ „Solidarność” przy Biurze Usług Technicznych w Radomiu – miejscowej jednostce KRBPCWiG w Wierzbicy. Na zebraniu zorganizowanym tam 23 października przedstawiono dziewięciopunktową listę postulatów załogi⁷⁰.

Jeszcze później, a mianowicie z początkiem listopada, powstały zakładowe struktury organizacyjne NSZZ „Solidarność” przy zakładzie wiodącym KRBPCWiG w Wierzbicy. Około sześciuset zatrudnionych tam pracowników, na zebraniu odbywającym się z udziałem dyrekcji, Rady Zakładowej oraz zakładowych działaczy PZPR, wybrało jedenastoosobowy Tymczasowy Komitet Założycielski w składzie: Marian Bednarczyk, Longin Bracha, Kazimierz Cender, Józef Głowacki, Stanisław Kopycki, Kazimierz Kutkowski, Stefan Łukiańczyk, Ryszard Marcuła, Krzysztof Mierzwa, Lucjan Sasin i Bronisław Szczepaniak. Już wtedy przynależność do nowego związku zadeklarowało około sześćdziesięciu procent załogi, a w późniejszym czasie postąpiła tak również reszta pracowników. W związku z tym uległa rozwiązaniu działająca do tej pory Rada Zakładowa⁷¹. W tymże miesiącu powstał dwunastoosobowy Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność” przy Cementowni „Przyjaźń”

⁶⁸ AIPN, 0999/262, Notatka służbowa, 10 października 1980 r., s. 46–47; tamże, Notatka służbowa, 17 października 1980 r., s. 48–49. Według odnotowanej w późniejszym czasie przez SB opinii kierowniczkii działu kadr za duchowego przywódcę zakładowej „Solidarności” był uważany Wiesław Kamiński. Tamże, Notatka służbowa, 17 stycznia 1983 r., s. 55. Piotr Błaż, według odnotowanej przez SB jego własnej wypowiedzi z marca 1983 r., został przewodniczącym KZ w sposób przypadkowy. Nie należał on do grupy inicjującej powstanie zakładowej „Solidarności”. Tamże, Notatka służbowa, 3 marca 1983 r., s. 74.

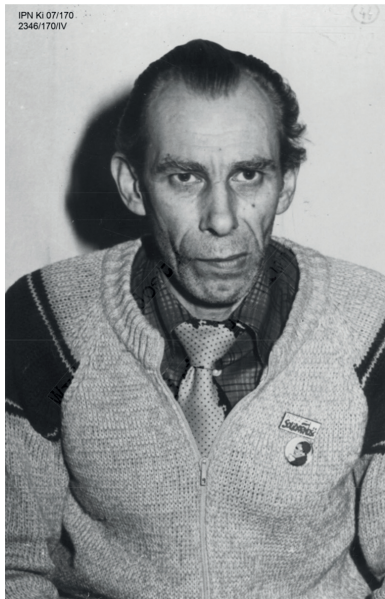
⁶⁹ AMOZ Górażdże [Deklaracja KZ NSZZ „Solidarność” przy Cementowni „Warszawa”], b.d., bp.

⁷⁰ AIPN Ra, 08/569, Informacja [TW ps. „Beta”], 7 listopada 1980 r., s. 118 (pdf).

⁷¹ Tamże, Szyfrogram z Wydziału III „A” KW MO w Radomiu, 4 listopada 1980 r., s. 43–45; tamże, Meldunek operacyjny, 20 listopada 1980 r., s. 49; tamże, Ustalenia podjęte w dniu 3 listopada 1980 r. na spotkaniu przedstawicieli załogi Zakładu Wiodącego KRB Wierzbica w sprawie aktualnej sytuacji w ruchu związkowym Zakładu, s. 115; tamże [Lista członków TKZ NSZZ „Solidarność”], 3 listopada 1980 r., s. 116–117; tamże, Notatka służbowa dot. org[anizowania?] NSZZ „Solidarność” w K[ombinacie] C[ementowym] „Przyjaźń” w Wierzbicy, 20 listopada 1980 r., s. 120 (pdf).

w Wierzbicy pod przewodnictwem Mieczysława Ziółkowskiego. Połowę jego składu stanowili członkowie PZPR⁷².

19 grudnia 1980 r. wybrano dwudziestoosobową, stałą Komisję Zakładu Wiodącego (dalej: KZW) NSZZ „Solidarność” KRBPCWiG w Wierzbicy. Członkami jej ścisłego kierownictwa zostali: Bronisław Szczepaniak (inżynier mechanik, zatrudniony na stanowisku specjalisty ds. konstrukcji spawanych)

Ilustr. 5. Adam Kogut, przewodniczący Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Zakładach Przemysłu Wapienniczego „Trzuskawica” w Sitkówce, członek Prezydium Sekcji Ogólnopolskiej Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego NSZZ „Solidarność”
Archiwum IPN – Delegatura w Kielcach

jako przewodniczący, Krzysztof Mierzwa jako wiceprzewodniczący i Paweł Bąk jako sekretarz. 6 stycznia 1981 r. wybrano stałe władze związkowe „Solidarności” w Cementowni „Przyjaźń” w Wierzbicy. Przewodniczącym KZ, liczącej łącznie dwudziestu jeden członków, został Mieczysław Ziółkowski⁷³.

Początkowe rozterki co do formy organizacyjnej nowego ruchu związkowego szczególnie dobrze ilustruje przypadek Zakładów Przemysłu Wapienniczego (dalej: ZPW) „Trzuskawica” w Sitkówce. Na przełomie października i listopada 1980 r. powstała tam zakładowa organizacja Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych pod przewodnictwem Adama Koguta, kierownika Wydziału Kolejowego, członka PZPR. Organizacja ta deklarowała początkowo organizacyjną odrębność od „Solidarności”, ale jej działalność w krótkim czasie zaowocowała powstaniem branżowych struktur NSZZ „Solidarność”⁷⁴.

Zakładowa organizacja NSZZ przy ZPW „Trzuskawica” opracowała listę trzydziestu postulatów, które przedło-

⁷² Tamże, Meldunek operacyjny, 20 listopada 1980 r., s. 49; tamże, Notatka służbowa dot. org[anizowania?] NSZZ „Solidarność” w K[ombinacie] C[ementowym] „Przyjaźń” w Wierzbicy, 20 listopada 1980 r., s. 119 (pdf).

⁷³ Tamże, Szyfrogram z Wydziału III „A” KW MO w Radomiu do naczelnika Wydziału I Departamentu III MSW w Warszawie, 7 stycznia 1981 r., s. 50; tamże, Szyfrogram z Wydziału III „A” KW MO w Radomiu, 7 stycznia 1981 r., s. 121–122 (pdf).

⁷⁴ AIPN Ki, 025/439, Arkusz informacyjny [Adama Koguta], s. 24; tamże, Notatka służbowa, 6 listopada 1980 r., s. 54–56; tamże, Arkusz informacyjny [Adama Koguta], s. 215–216 (pdf).

żono Ministerstwu Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych. Połowa postulatów dotyczyła spraw płacowych, a reszta spraw organizacyjnych, socjalno-bytowych oraz BHP. Postulowano m.in. obniżenie wieku emerytalnego o pięć lat, zwiększenie wymiaru urlopu wypoczynkowego o dwanaście dni „z uwagi na uciążliwe warunki pracy”, wyodrębnienie ZPW „Trzuskawica” z Kieleckiego Kombinatu Cementowo-Wapienniczego „Nowiny”, bezpośrednie podporządkowanie zakładu ZPCWiG w Sosnowcu oraz powołanie w ramach KRBPCWiG w Wierzbicy nowego zakładu remontowego, mającego obsługiwać ZPW „Trzuskawica”⁷⁵.

Z inicjatywy tejże organizacji związkowej zostało zorganizowane spotkanie działaczy związkowych z różnych przedsiębiorstw branży cementowo-wapienniczo-gipsowej w kraju oraz przedstawiciele Ministerstwa Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych (dalej: MBiPMB). Przedsięwzięcie to spotkało się z ostrym sprzeciwem ze strony Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych w Kielcach. Rada ta próbowała doprowadzić do bojkotu spotkania. Śledzący przygotowania do spotkania por. Zdzisław Salamon, funkcjonariusz SB KW MO w Kielcach, sygnalizował, że w razie gdyby bojkot taki nastąpił, NSZZ przy ZPW „Trzuskawica” może zadeklarować akces do „Solidarności”⁷⁶.

7 listopada 1980 r. na terenie ZPW „Trzuskawica” spotkali się przedstawiciele zakładowych komitetów założycielskich NSZZ „Solidarność” i rad zakładowych branżowego Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Budowlanego i Spółdzielczości Mieszkaniowej (dalej: NSZZ PPBiSM) z przedsiębiorstw przemysłu cementowego wapienniczego i gipsowego. W wyniku wielogodzinnej dyskusji uzgodniono teksty wniosków adresowanych do MBiPMB⁷⁷.

Następnego dnia zgromadzeni w Sitkówce działacze związkowi spotkali się z przedstawicielami MBiPMB, którym przewodził wiceminister Włodzimierz Cymbała. Tematem rozmów była realizacja postulatów zgłaszanych przez pracowników przemysłu mineralnego materiałów budowlanych⁷⁸. W trakcie godzinnej przerwy w rozmowach związkowcy z „Solidarności” po-

⁷⁵ Tamże, Postulaty i wnioski załogi Zakładów Przemysłu Wapienniczego „Trzuskawica” w Sitkówce, b.d., s. 50–56 (pdf).

⁷⁶ Tamże, Notatka służbowa, 6 listopada 1980 r., s. 55–56 (pdf).

⁷⁷ AMOZ Góraźdże, Informacja o przebiegu spotkania przedstawicieli ZKZ NSZZ „Solidarność” i Rady Zakładowej Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Budowlanego i Spółdzielczości Mieszkaniowej z Zakładów PCWiG z delegacją Ministerstwa BiPMB w ZPW „Trzuskawica” w Sitkówce, 8 listopada 1980 r., bp.

⁷⁸ AIPN Ki, 025/439, Notatka służbowa, 6 listopada 1980 r., s. 54–55; tamże, Notatka służbowa, 8 listopada 1980 r., s. 88; tamże, Stenogram ze spotkania wiceministra Włodzimierza Cymbały z przedstawicielami zakładów pracy, odbytego 8 listopada 1980 r. w Trzuskawicy, 8 listopada 1980 r., s. 102 (pdf).

wołali Ogólnopolską Komisję Porozumiewawczą Pracowników Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego (dalej: OKP PPCWiG) pod przewodnictwem Krzysztofa Borkowskiego z ZCW „Góraźdże” w Choruli⁷⁹.

Wkrótce po spotkaniu w Sitkówce władze resortowe zawarły porozumienie z NSZZ PPBiSM, antydatowane na 7 listopada 1980 r. Zostało to przyjęte z wielkim oburzeniem przez działaczy „Solidarności”. OKP PPCWiG NSZZ „Solidarność”, reprezentowana przez przewodniczącego Borkowskiego, wystąpiła z pisemnym protestem, ostro potępiając dwulicową postawę Ministerstwa Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych. Domagano się „jednoznacznego wyjaśnienia sprawy i ostatecznego jej uregulowania poprzez podpisanie jedynej wersji porozumienia ze wspólną i proporcjonalną do ilości zrzeszonych członków delegacją związków zawodowych działających w Resorcie BiPMB”⁸⁰.

Postulowane przez branżową „Solidarność” trójstronne negocjacje rozpoczęły się w grudniu 1980 r. W ich wyniku 12 grudnia zostało podpisane porozumienie branżowe z kierownictwem resortu⁸¹. Porozumienie to przewidywało w szczególności wprowadzenie nowego systemu wynagrodzeń wraz z podwyżkami płac, poprawę sytuacji w zakresie zaopatrzenia w odzież roboczą, opracowanie nowego wykazu chorób zawodowych (związkowcy zabiegali o rozszerzenie wykazu o „choroby spowodowane działaniem hałasu, wibracji i zapylenia”), obniżenie wieku emerytalnego dla niektórych grup pracowników (po uprzednim zbadaniu warunków pracy na poszczególnych stanowiskach), zobowiązanie wykonawców resortowych do odrobienia zaległości w zakresie robót budowlano-montażowych, a także odejście od centralnego planowania zadań produkcyjnych na rzecz planowania przez zakładowe Konferencje Samorządu Robotniczego⁸².

Utworzenie OKP PPCWiG bardzo ułatwiło organizowanie zakładowych struktur „Solidarności”. W szeregach „Solidarności” znalazła się ostatecznie zdecydowana większość pracowników przemysłu mineralnego materiałów budowlanych w Polsce.

⁷⁹ Tamże, Notatka służbowa, 8 listopada 1980 r., s. 79; tamże, Stenogram ze spotkania wiceministra Włodzimierza Cymbały z przedstawicielami zakładów pracy 8 listopada 1980 r. w Trzuskawicy, 8 listopada 1980 r., s. 82–83 (pdf).

⁸⁰ AMOZ Góraźdże, Pismo OKP PPCWiG NSZZ „Solidarność” do ministra budownictwa i przemysłu materiałów budowlanych, 17 listopada 1980 r., bp.

⁸¹ Archiwum Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” w Gdańsku [dalej: AKKS], 2/59, Wykaz porozumień branżowych, 13 lutego 1981 r., bp.; tamże, Zestaw porozumień z 14 maja 1981 r. (ujętych chronologicznie) opracowany przez Sekretariat Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” – pismo z 19 maja 1981 r., bp.; AMOZ Góraźdże, Porozumienie, 12 grudnia 1980 r., bp.; tamże, Informacja o działalności OKP PPCWiG NSZZ „Solidarność” w okresie od 8 listopada 1980 do 19 lutego 1981 r., bp.

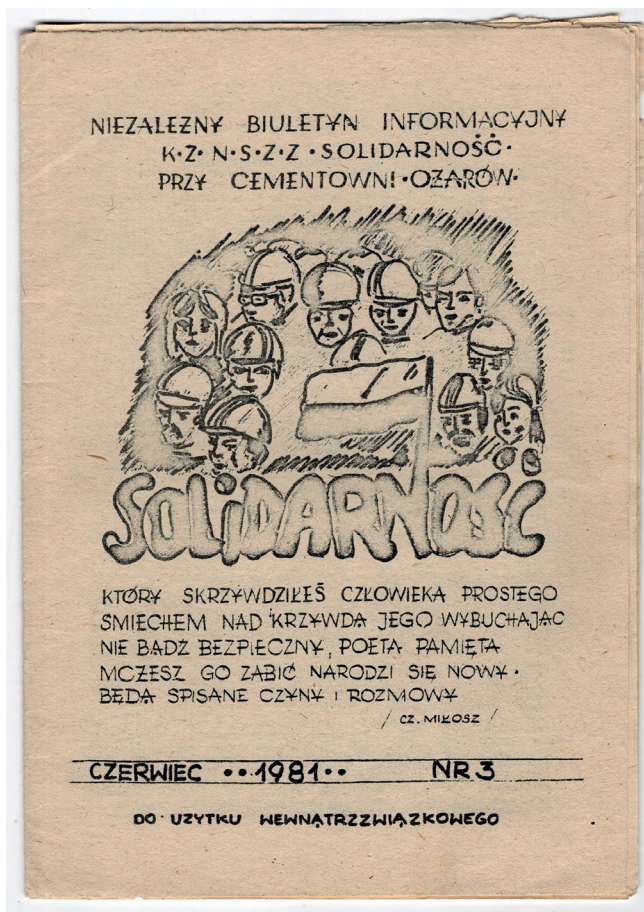
⁸² AMOZ Góraźdże, Porozumienie, 12 grudnia 1980 r., bp.

20 lutego 1981 r. odbyła się w Opolu I Konferencja Przedstawicieli „Solidarności” Pracowników PCWiG, zorganizowana przez OKP pod przewodnictwem Krzysztofa Borkowskiego. Uczestniczyli w niej przedstawiciele osiemdziesięciu zakładów pracy branży cementowo-wapienniczo-gipsowej (brakowało tylko przedstawicieli dwóch cementowni). Obecni byli również przedstawiciele przemysłu izolacji budowlanej, przemysłu ceramiki budowlanej, przemysłu betonów oraz Centrum Informatyki Przemysłu Budowlanego i Komisji Koordynacyjnej Budownictwa NSZZ „Solidarność”. OKP została wówczas przemianowana na Sekcję Ogólnopolską PCWiG NSZZ „Solidarność” (dalej: SOPCWiG). Do Prezydium zostali wybrani: Krzysztof Borkowski jako przewodniczący, Franciszek Derc (Cementownia „Wejherowo”), Irena Ksyta (ZPCWiG w Sosnowcu), Adam Kogut (ZPW „Trzuskawica”), Janusz Simiński (ZCW „Góraźdże”) oraz Bolesław Sobolewski (Cementownia „Nowa Huta” w Krakowie). Siedzibą sekcji zostało Opole jako stolica województwa charakteryzującego się największą koncentracją zakładów branży cementowo-wapienniczej⁸³.

OKP a następnie Sekcja Ogólnopolska PCWiG NSZZ „Solidarność” nie była jedyną ogólnopolską strukturą koordynacyjną „Solidarności” w przemyśle mineralnych materiałów budowlanych. Przed 12 grudnia 1980 r. powstała także Krajowa Komisja Koordynacyjna Przedsiębiorstwa Transportu i Spedycji Cementu Luzem w Warszawie (dalej: KKK PTiSCL). Komisję tę tworzyli przedstawiciele trzydziestu dwóch jednostek terenowych PTiSCL z całego kraju. Jej przewodniczącym (przynajmniej pierwszym) był A. Kisicki (imię nieznane), a do członków należał m.in. Jan Marek Janiak, przewodniczący KZ NSZZ „Solidarność” przy delegaturze PTiSCL w Chełmie⁸⁴.

⁸³ AMOZ Góraźdże, Uchwała konferencji przedstawicieli Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, 20 lutego 1981 r., bp.; tamże, Informacja o przebiegu Konferencji Przedstawicieli NSZZ „Solidarność” Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego, 20 lutego 1981 r., bp.; tamże, Teleks przewodniczącego SOPCWiG NSZZ „Solidarność” do Zjednoczenia Przemysłu Izolacyjnego, 23 lutego 1981 r., bp.; tamże, Teleks przewodniczącego SOPCWiG NSZZ „Solidarność” do Zjednoczenia Przemysłu Kruszyw, 23 lutego 1981 r., bp.; tamże, Teleks przewodniczącego SOPCWiG NSZZ „Solidarność” do Zjednoczenia Przemysłu Szklarskiego, 23 lutego 1981 r., bp.; tamże, Teleks przewodniczącego SOPCWiG NSZZ „Solidarność” do Zjednoczenia Przemysłu Mechanicznego, 23 lutego 1981 r., bp.; tamże, Teleks przewodniczącego SOPCWiG NSZZ „Solidarność” do ministra budownictwa i przemysłu materiałów budowlanych, 23 lutego 1981 r., bp.; tamże, Teleks przewodniczącego SOPCWiG NSZZ „Solidarność” do Komisji Krajowej Budownictwa przy KKP NSZZ „Solidarność”, 23 lutego 1981 r., bp.

⁸⁴ AMOZ Góraźdże, Porozumienie, 12 grudnia 1980 r., bp.; AIPN Ld, 0043/618, Pismo naczelnika Wydziału V KW MO w Chełmie do naczelnika Wydziału IV KW MO w Kaliszu, 23 maja 1983 r., s. 17 (pdf). A. Kisicki jako przewodniczący Tymczasowej KKK PTiSCL figuruje wśród sygnatariuszy porozumienia branżowego z 12 grudnia 1980 r.

Ilustr. 6. Trzeci numer informatora wydawanego przez Komisję Zakładową NSZZ „Solidarność” przy Cementowni Ożarów
fot. ze zbiorów własnych

27 marca 1981 r. w godzinach od 8.00 do 12.00 poszczególne zakłady przemysłu mineralnego materiałów budowlanych wzięły udział w ogólnopolskim czterogodzinnym strajku ostrzegawczym, zarządzonym przez KKP po dramatycznych wydarzeniach w Bydgoszczy, gdzie milicja użyła siły wobec związkowców uczestniczących w posiedzeniu Wojewódzkiej Rady Narodowej. Strajkowały wówczas m.in. załogi ZCW „Góraźdże” w Choruli i ZPW „Trzuskawica” w Sitkówece⁸⁵.

⁸⁵ AIPN Ki, 025/439, Meldunek operacyjny, 28 maja 1981 r., s. 43 (pdf); AIPN Wr, 09/1043, Meldunek dot. strajku ostrzegawczego w obiektach ochronianych przez Wydz[iał] III „A” KW MO w Opolu, 27 marca 1981 r., k. 9.

W maju 1981 r. SOPCWiG przedłożyła Radzie Ministrów PRL propozycję wydzielenia puli cementu na rzecz rolnictwa indywidualnego w ilości miliona ton. Postulowano, aby cement z tej puli był sprzedawany rolnikom na podstawie wniosków opiniowanych przez terenowe ogniwa NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”⁸⁶. We wrześniu 1981 r. SOPCWiG wystąpiła z kolejną inicjatywą tego rodzaju, mającą na celu rozwiązanie problemów związanych z gwałtownie pogarszającym się zaopatrzeniem rynku w węgiel, cement i mięso. Proponowano, aby co miesiąc 250 tysięcy ton węgla wydobytego przez górników w wolne soboty trafiało do cementowni, które z kolei zapewniałyby rolnikom zaopatrzenie w 250 tysięcy ton cementu, wyprodukowanego także w wolne soboty. Rolnicy ze swej strony mieliby dostarczać odpowiednią ilość żywca na potrzeby górników. W ten sposób chciano zapewnić „pracę załogom naszych cementowni, cement rolnikom, a mięso górnikom”⁸⁷.

10 października 1981 r. SOPCWiG przedłożyła ministrowi pracy, płacy i spraw socjalnych nowe postulaty płacowe pracowników PCWiG. Chodziło o zmianę sposobu obliczania dodatku za wysługę lat, wynagrodzenia za pracę w wolne soboty, dodatków za pracę w niedzielę i święta oraz chorobowego⁸⁸.

Poszczególne zakłady przemysłu mineralnego materiałów budowlanych wzięły udział w ogólnopolskim godzinnym strajku ostrzegawczym, jaki zgodnie ze stanowiskiem Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” odbył się 28 października 1981 r. w godzinach od 12.00 do 13.00. Strajkowała wówczas m.in. załogi Cementowni „Małogoszcz” oraz ZCW „Góraźdże” w Choruli. W trakcie strajku Andrzej Wajerczyk, wiceprzewodniczący KZ NSZZ „Solidarność” przy Cementowni „Małogoszcz”, odczytał za pośrednictwem radiowęzła zakładowego tekst referatu oceniającego aktualną sytuację społeczno-polityczną w kraju⁸⁹. Nie strajkowali natomiast pracowni-

⁸⁶ AMOZ Góraźdże, Pismo przewodniczącego Prezydium SOPCWiG do prezesa Rady Ministrów PRL, 27 maja 1981 r., bp.

⁸⁷ AMOZ Góraźdże, Teleks przewodniczącego SOPCWiG NSZZ „Solidarność” do przewodniczącego Krajowej Komisji Koordynacyjnej Sekcji Górnictwa NSZZ „Solidarność”, 11 września 1981 r., bp. Propozycje te zostały przesłane pod adresem wicepremiera Janusza Obodowskiego oraz przewodniczącego Krajowej Komisji Koordynacyjnej Sekcji Górnictwa NSZZ „Solidarność”.

⁸⁸ Tamże, Pismo przewodniczącego OKP PPCWiG NSZZ „Solidarność” do ministra pracy, płacy i spraw socjalnych, 10 października 1981 r., bp.

⁸⁹ *Bo tak dalej już nie można*, „Sygnały” 1981, nr 106/135, s. 6; AIPN Ki, 004/2221, t. 1, Wyciąg z informacji nr 8/81 otrzymanej od rezydenta ps. „Orkan”, 28 października 1981 r., s. 42; AIPN Ki, 0024/5314, Wyciąg z informacji nr 8/81 otrzymanej od rezydenta ps. „Orkan”, 28 października 1981 r., s. 33 (pdf). Według rezydenta ps. „Orkan” tekst referatu zawierał „hasła antypartyjne, antypaństwowe i antyradzieckie” oraz „szkalował” decyzje podjęte na IV Plenum KC PZPR.

cy Cementowni „Warszawa”. Według materiałów wytworzonych przez SB, załoga tego przedsiębiorstwa nie uczestniczyła także we wcześniejszych akcjach strajkowych „Solidarności”⁹⁰. Podobnie było w wypadku Cementowni „Goleszów”⁹¹.

Wydarzenia z lat 1980–1981 w gruntowny sposób odmieniły sytuację społeczną w zakładach pracy branży cementowo-wapienniczo-gipsowej. Podobnie jak w innych gałęziach przemysłu, większość pracowników skupiła się w zakładowych strukturach „Solidarności”. Specyficzne problemy i potrzeby środowiskowe zrodziły również potrzebę powołania branżowych struktur tego związku zawodowego. Ludzie poczuli się panami swojego losu. Wprowadzony w grudniu 1981 r. stan wojenny przyniósł bolesne rozczarowanie. Jednak – mimo wysiłków podejmowanych przez władze komunistyczne – zapoczątkowanego w 1980 r. procesu przemian w Polsce nie dało się już zahamować.

Podsumowanie

Realizowana od 1971 r. strategia dynamicznego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju zaowocowała pozytywnymi przeobrażeniami w wielu gałęziach gospodarki. Dotyczy to również przemysłu mineralnego materiałów budowlanych. Konsekwentna realizacja tej strategii okazała się jednak ostatecznie niemożliwa, głównie z powodu braku dostatecznych środków finansowych. To, że środków takich zaczęło z czasem brakować, miało w wielkiej mierze obiektywne uwarunkowania o charakterze międzynarodowym. W niemalym stopniu przyczyniła się do tego jednak również postawa ówczesnych władz politycznych (zarówno na szczeblu krajowym, jak i w poszczególnych województwach), które z różnych powodów, najczęściej natury prestiżowej, wymuszały podejmowanie zbyt wielkiej liczby przedsięwzięć inwestycyjnych. Skutkowało to nie tylko niedostatkiem funduszy, lecz także niedoborem sił i środków materialnych do realizacji podjętych zadań. W takich okolicznościach początkowe sukcesy ustąpiły z czasem miejsca przejawom pogłębiającego się kryzysu społeczno-gospodarczego.

Strategia jako taka nie była zasadniczo źle pomyślana. Sam pomysł, aby nowe przedsięwzięcia inwestycyjne finansować z pożyczek zagranicznych, był przejawem racjonalnego myślenia ekonomicznego. W innych warunkach

⁹⁰ AIPN, 0999/262, Notatka służbowa, 3 lutego 1983 r., s. 68; tamże, Operacyjna charakterystyka Cementowni „Warszawa”, 17 września 1984 r., s. 181.

⁹¹ AIPN Ka, 044/5, Notatka służbowa dot. sytuacji operacyjnej na terenie Cementowni Goleszów, 28 lutego 1985 r., s. 357 (pdf).

ustrojowych, w systemie gospodarki rynkowej, mógłby on zaowocować znakomitymi i jednoznacznie pozytywnymi efektami. Niestety nie przystawał on do realiów planowanej centralnie gospodarki „socialistycznej”, ze szczególnym uwzględnieniem woluntarystycznej postawy władz politycznych różnego szczebla, mających decydujący głos również w sprawach gospodarczych. Wydaje się, że w tych warunkach strategia dynamicznego rozwoju była z góry skazana na niepowodzenie.

Ostatecznie, wbrew intencjom jej autorów, strategia dynamicznego rozwoju wraz ze swoimi konsekwencjami społecznymi przygotowała grunt pod narodziny „Solidarności”. Nie było dziełem przypadku, że wśród zakładów pracy, które odegrały ważną rolę w przełomowych wydarzeniach z lat 1980–1981, znajdowały się również zakłady zbudowane lub rozbudowane kilka lat wcześniej w ramach realizowanej wówczas ambitnej polityki inwestycyjnej, jak np. cementownia „Góraźdże” w Choruli.

Warto też zaznaczyć, że mimo jej generalnego fiaska strategia dynamicznego rozwoju wzbogaciła kraj o wiele nowych obiektów przemysłowych. Część z nich funkcjonuje z powodzeniem po dziś dzień. Dotyczy to również przemysłu mineralnych materiałów budowlanych, czego przykładem może być choćby wspomniana tu wielokrotnie cementownia „Góraźdże” w Choruli – aktualnie największy zakład tej branży w Europie.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Katowicach.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział w Łodzi.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Oddział we Wrocławiu.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Delegatura w Kielcach.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – Delegatura w Radomiu.

Archiwum Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” w Gdańsku.

Archiwum Międzyzakładowej Organizacji Związkowej przy spółce Góraźdże Cement SA.

Archiwum Międzyzakładowej Organizacji Związkowej NSZZ „Solidarność” przy Lafarge Cement SA – Cementownia Małogoszcz.

Archiwum Państwowe w Opolu.

Prasa

„Informator Zakładowy” KZ NSZZ „Solidarność” przy ZCW „Góraźdże” w Choruli, 1981.

„Sygnały” [biuletyn informacyjny Zarządu Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”], 1981.

„Trybuna Odrzańska” / „Trybuna Opolska”, 1980–1981.

Źródła publikowane

Rocznik statystyczny 1981, Warszawa 1982.

Opracowania

- 150 lat cementu w Polsce, pod red. T. Kudyby, Kraków 2007.
- Bałtowski M., *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, Warszawa 2009.
- Bereszyński Z., *Boom inwestycyjny jako bariera rozwoju gospodarczego. Paradoxy historii gospodarczej PRL na przykładzie województwa opolskiego w latach 1971–1980* [w:] *Meandry modernizacji*, pod red. D. Bazuń, R. Domkego i M. Kwiatkowskiego, Toruń 2020, s. 148–159.
- Bereszyński Z., *Kolej i zjawiska kryzysowe w gospodarce PRL na przykładzie województwa opolskiego* [w:] *A jednak kolej. Historyczne i współczesne uwarunkowania rozwoju transportu*, pod red. T. Przerwy, D. Kellera i B. Kruka, Lubin 2019, s. 114–120.
- Bereszyński Z., *Niezależne Samorządne Związki Zawodowe „Solidarność” w zakładach branży cementowo-wapienniczo-gipsowej w latach 1980–1989/1990* [w:] *Od nadziei do niepodległości. NSZZ „Solidarność” 1980–1989/90*, pod red. Ł. Sołtysika i G. Waligóry, Wrocław–Warszawa 2021, s. 135–180.
- Bereszyński Z., *NSZZ „Solidarność” w Zakładach Cementowo-Wapienniczych „Górażdże” w Choruli w latach 1980–1989* [w:] *Ogniwa zakładowe i sekcje branżowe NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, pod red. Ł. Sołtysika i G. Waligóry, Wrocław–Warszawa 2018, s. 71–116.
- Bereszyński Z., *Pod znakiem „dynamicznego rozwoju”. Strategia gospodarcza PZPR po Grudniu’70 i jej realizacja na przykładzie województwa opolskiego – od optymistycznych prognoz i deklaracji po pierwsze oznaki kryzysu*, „*Studia Śląskie*” 2016, t. 78, s. 65–100.
- Bereszyński Z., *Pod znakiem „dynamicznego rozwoju”. Strategia gospodarcza PZPR po Grudniu’70 i jej realizacja na przykładzie województwa opolskiego, cz. 2: Załamanie strategii gospodarczej PZPR i Czerwiec’76 w województwie opolskim*, „*Studia Śląskie*” 2017, t. 81, s. 113–152.
- Bereszyński Z., *Pod znakiem dynamicznego rozwoju. Strategia gospodarcza PZPR po Grudniu’70 i jej realizacja na przykładzie województwa opolskiego, cz. 3: Od prób korekty („manewr gospodarczy”) do otwartego kryzysu. Sytuacja społeczno-gospodarcza w województwie opolskim pomiędzy Czerwcem’76 a Sierpniem’80*, „*Studia Śląskie*” 2019, t. 85, s. 115–151.
- Bereszyński Z., *Rozwój i zjawiska kryzysowe w gospodarce polskiej w ostatnim dwudziestolecu PRL na przykładzie Łódzkiego Kombinat Cementowo Wapienniczego „Warta” w Działoszynie* [w:] *Blisko i daleko. VI Symposium Regionalistów – Praszka 2021*, pod red. Z. Włodarczyka, Wieluń 2022, s. 135–145.
- Bereszyński Z., *Sekcja Ogólnopolska Pracowników Przemysłu Cementowego, Wapienniczego i Gipsowego NSZZ „Solidarność”* [w:] *Encyklopedia „Solidarności”. Opozycja w PRL 1976–1989*, t. 3, red. zbiorowa, Warszawa 2019, s. 516–518.
- Bereszyński Z., *Zanim powstała „Solidarność”. Akcje protestacyjne i inne przejawy niezadowolenia w środowiskach kolejarskich jako wyraz reakcji społecznej na problemy gospodarcze PRL w latach 70. XX wieku – w świetle materiałów operacyjnych Służby Bezpieczeństwa* [w:] *A jednak kolej! II Kolej wobec kryzysów*, pod red. T. Przerwy, D. Kellera i B. Kruka, Lublin–Opole 2020, s. 67–74.
- Buchowski M., *Godzina trudnych decyzji. ZCW „Górażdże”, „Trybuna Odrzańska”, 4–5 października 1980. Historia*, <http://www.dolinaridy.com.pl/pl/historia.html> (dostęp: 21.1.2016).
- Historia*, <http://www.gorazdze.pl/pl/historia> (dostęp: 21.1.2021).
- Historia Grupy*, http://www.heidelbergcement.com/pl/pl/country/o_nas/historia/index.htm (dostęp: 21.1.2021).
- Kaliński J., *Zewnętrzne uwarunkowania sytuacji gospodarczej Polski w latach 1971–1975* [w:] *Aby Polska rosta w siłę, a ludzie żyli dostatniej. PRL w latach 1970–1975*, pod red. M. Bukalą i D. Iwaneczki, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 166–183.
- Kaliński J., Landau Z., *Gospodarka Polski w XX wieku*, wyd. 2 zmienione, Warszawa 2003.
- Kazański A., *Na pochylniach statki czekają w kolejce do zwodowania. Sukces czy porażka? Analiza relacji międzyludzkich i produkcyjnych w Stoczni Gdańskiej im. Lenina w drugiej połowie lat sie-*

- demdziesiątych XX w. [w:] PRL na pochylni (1976–1980), pod red. M. Bukały i D. Iwaneczki, Rzeszów 2017, s. 500–515.
- Keller D., *Monopol, nowoczesność, skansen? PKP w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych XX w. – przyczynek* [w:] *Aby Polska rosta w siłę, a ludzie żyli dostatniej. PRL w latach 1970–1975*, pod red. M. Bukały i D. Iwaneczki, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 254–275.
- Klementowski R., *Jak Polska powiatowa „rosta w siłę, a ludziom żyło się dostatniej”*. *Zarys problematyki na przykładzie powiatu Lwówek Śląski w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych* [w:] *Aby Polska rosta w siłę, a ludzie żyli dostatniej. PRL w latach 1970–1975*, pod red. M. Bukały i D. Iwaneczki, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 240–253.
- Kołodko G., *Polska w świecie inflacji*, Warszawa 1987.
- Krajewski A., *Polska Gierka – bilans „Złotej dekady”*, http://zaprasza.net/a_y.php?article_id=2493 (dostęp: 21.1.2021).
- Krajewski M., *Historia gospodarcza Polski do 1989 roku. Zarys problematyki*, Włocławek 2000.
- Lesiakowski K., *Niedocenione ostrzeżenia. Aparat kontroli państwowej wobec gierkowskiej modernizacji Polski w latach 1971–1975* [w:] *Aby Polska rosta w siłę, a ludzie żyli dostatniej. PRL w latach 1970–1975*, pod red. M. Bukały i D. Iwaneczki, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 183–202.
- Müller A., *Przyspieszony wzrost gospodarczy w latach 1971–1975 a proporcje wzrostu w trzydziestoleciu 1950–1980* [w:] *U źródeł polskiego kryzysu. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarczego Polski w latach osiemdziesiątych*, pod red. A. Müllera, Warszawa 1985, s. 98–221.
- Nackiewicz Z., *Historia Cementowni „Warta” w Działoszynie (lata 1966–1980)*, cz. 2, „Nasza Warta” 2007, nr 3, s. 24–25.
- Nasz Sztandar, mps (AMoz Małogoszcz).
- O Małogoskiej „Solidarności”, mps (AMoz Małogoszcz).
- Ryśnik T., *XXIII rocznica powstania „Solidarności”. Powstanie „Solidarności” w ZCW „Górażdze” S.A.*, mps.
- Sasanka P., *Czerwiec 1976. Geneza – przebieg – konsekwencje*, Warszawa 2017.
- Tracz B., *„Zabezpieczyć stały wzrost stopy życiowej ludzi pracy”. Z problemów życia codziennego mieszkańców województwa katowickiego w pierwszej połowie dekady lat siedemdziesiątych XX wieku* [w:] *Aby Polska rosta w siłę, a ludzie żyli dostatniej. PRL w latach 1970–1975*, pod red. M. Bukały, D. Iwaneczki, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 218–239.
- Turwid K., *Owacje i frustracje. Opolskie budowanie 1945–2005*, Opole 2006.
- Woś A., *Rolnictwo polskie na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych* [w:] *U źródeł polskiego kryzysu. Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarczego Polski w latach osiemdziesiątych*, pod red. A. Müllera, Warszawa 1985, s. 306–346.
- Zachuta L., *Historia Przemysłu Cementowego 1857–2000*, Kraków 2004.
- Zawistowski A., *Wołanie o kartki. Reglamentacja jako pożądane przez społeczeństwo rozwiązanie problemów z równowagą w handlu wewnętrznym w latach 1976–1980* [w:] *PRL na pochylni (1976–1980)*, pod red. M. Bukały i D. Iwaneczki, Rzeszów 2017, s. 446–461.

Zbigniew Bereszyński

Przemysł mineralnych materiałów budowlanych w latach 1971–1981. Boom inwestycyjny, zjawiska kryzysowe i narodziny „Solidarności”

Streszczenie

W 1971 r. nowe kierownictwo Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej na czele z Edwardem Gierkiem doprowadziło do wdrożenia nowej strategii gospodarczej, określanej jako strategia dynamicznego rozwoju. Strategia ta zaowocowała pozytywnymi zmianami m.in. w przemyśle mineralnym materiałów budowlanych. W latach siedemdziesiątych XX w. przemysł ten został znacznie rozwinięty i unowocześniony. Konsekwentna realizacja tej strategii okazała się jednak ostatecznie niemożliwa, głównie z braku dostatecznych środków finansowych. Początkowe sukcesy ustąpiły miejsca przejawom pogłębiającego się kryzysu społeczno-gospodarczego. Konsekwencją tego były m.in. różnego rodzaju sytuacje konfliktowe w zakładach pracy. Latem 1980 r. także w zakładach pracy przemysłu mineralnego materiałów budowlanych doszło do akcji strajkowych. W ślad za tym doszło do powstania struktur „Solidarności” w poszczególnych zakładach pracy oraz na szczeblu ogólnopolskim.

Słowa kluczowe: przemysł mineralnych materiałów budowlanych, strategia dynamicznego rozwoju, kryzys, konflikty, „Solidarność”

Zbigniew Bereszyński

Mineral construction materials industry in the years 1971–1981. Investment boom, crises, and the birth of “Solidarity”

Abstract

In 1971, the new leadership of the Polish United Workers' Party, headed by Edward Gierek, introduced a new economic strategy, called the “strategy of dynamic growth”. This strategy brought about positive results, for instance in the sector of mineral construction materials. In the 1970s, this sector underwent intense development and modernization. In the end, the strategy was not consistently implemented, mainly due to the lack of sufficient financing. Over time, its initial success was overshadowed by the intensifying social and economic crisis, which resulted with conflicts in workplaces, among other consequences. In the summer of 1980, workers went on strike also in mineral construction material factories. This was followed by the formation of “Solidarity” branches in individual workplaces and at the national level.

Keywords: mineral construction materials industry, dynamic growth strategy, crisis, conflicts, “Solidarity”